

შოთა რუსთაველი,
„ვეფხისტყაოსნი“

ცნობილია ბეგთაბეგისეული
ნუსხის სახელნოდებით.
გადაწერილია მხედრულით;
ხელნაწერი გამოირჩევა
თავისი შემკულობით –
ტექსტის თითოეული გვერდი
ჩასმულია ჩარჩოში, ხოლო
კიდეები ორნამენტითაა
მოხატული.
მომგებელი: მეფე გიორგი XI

1680 წ.

ქალალი, 263 ფ.,
ზომა: 44,5x30 სმ.

გადამზერი: მდივანი
ბეგთაბეგი

H 54

შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“

„ავალიშვილისეული“ ნუსხა; გადაწერილია კალიგრაფიული მხედრულით,
შავი მელნით; ყოველი ფურცლის აშია მდიდრულადაა შემკული. ტაეპების
დასაწყისი სიტყვები ოქროთია ნაწერი; აშიები გაფორმებულია ზომორფული
ელემენტებით, პეიზაჟით, სხვადასხვა სახის კომპოზიციით. ტექსტს ახლავს

სამი სიუჟეტური მინიატიურა. მხატვრობაში იკვეთება სპარსული სამინიატიურო
ხელოვნების კვალი.

XVI-XVII სს.

ქაღალდი, 260 ფ., ზომა: 37×24 სმ.

H 2074

საერო ხელნაწერის შინაარსობრივი განვითარების საფუძველი სასულიერო ნიგნებშია საძიებელი. დროთა ვითარებაში ქართული ეკლესიის ავტოკეფალურობისა თუ ეროვნულ წმინდანთა პანთეონის შექნის მიზნით ჩამოყალიბებულმა ძეგლებმა სათავე დაუდეს საისტორიო მნერლობის თხზულებებს და არასამონასტრო კუთვნილების ნიგნებს შორის დაიმკვიდრეს ადგილი. ფართო პოლიტიკურმა თუ კულტურულმა ურთიერთობებმა, სამონასტრო წიაღში გადაწერილი შერეული კრებულების თემატურმა მრავალფეროვნებამ, ქართული მნერლობისა და ნიგნის შექმნის საქმეში საერო არისტოკრატიის აქტიურმა ჩართვამ ბიძგი მისცა როგორც საერო შინაარსის ცალკეული თხზულებების, ასევე ანთოლოგიური კრებულების წარმოშობას.

საერო კრებულების ქრონოლოგიაზე დაკვირვება ერთ მეტად მნიშვნელოვან გარემოებას გამოკვეთს – მათი უმეტესობა გვიანი შუა საუკუნეებით თარიღდება. როგორც ჩანს, სახოტბო თუ საგმირო-სარაინდო თემაზე შექმნილი ძეგლები, რომლებიც საუკუნეთა განმავლობაში ასაზრდოებდნენ ქართველ მკითხველს, მაინც პირადი საკუთრების, საოჯახო რელიქვიებად მიჩნეულ ხელნაწერებში იყრიდა თავს, რაც, გარკვეული თვალსაზრისით, მათი დაცულობის არეალს ავინწროებდა. ამგვარ ნიგნებზე ზრუნვა საოჯახო ინტერესის სფეროს არ სცილდებოდა. მუსლიმურ გარემოსთან მწვავე პოლიტიკური დაპირისპირების პირობებში ქართული სახელმწიფოს, ეკლესიისა თუ საზოგადოების მთელი ყურადღება სასულიერო შინაარსის ხელნაწერების დაცვისკენ იყო მიმართული. ალბათ

შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“

„წერეთლისეული“ ნუსხა; გადაწერილია მხედრულით, შავი მელნით; სათაურები და სტროფების დასაწყისები სინგურითაა ნაწერი; ხელნაწერი დასურათებულია ორი ოსტატის მიერ. მინიატიურათა ნაწილი შესრულებულია ირანული ისფაპანური სამინიატიურო მხატვრობის გავლენით, ნაწილი კი ასახავს ეროვნულ ქართულ ტენდენციებს.

XVIII ს.

ქაღალდი, 289 ფ., ზომა: 33x22 სმ.

S 5006

შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“

შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“

ამიტომაცაა, რომ XII-XIII სს-ში შექმნილმა ქართული საერო მწერლობის უნიკალურმა ნიმუშებმა გვიანდელი ხელნაწერი წიგნების სახით მოაღწია ჩვენამდე. მაგალითისათვის მოვიყვანთ სახოტბო პოეზიის მაღალმხატვრულ ნიმუშებს „თამარიანსა“ და „აბდულმესიას“, რომლებიც გვიანი ხანის ნუსხებითაა შემონახული და წარმოდგენილია აღორძინების პერიოდის პოეტურ ნიმუშებთან ერთად.

კლასიკური ხანის პოეტური შედევრი „ვეფხისტყაოსნის“ 100-ზე მეტ ხელნაწერშია დაცული. ძეგლი ზოგადკულტურული ფენომენია, სხვადასხვა ეპოქითა და კულტურითნ ნასაზრდოები, რაც ამ ხელნაწერების გამორჩეული ნიმუშების მხატვრულ გაფორმებაშიც ვლინდება. საგანგებო დაკვეთითა და ფინანსური უზრუნველყოფით შექმნილი, სამეფო ოჯახებისა თუ დიდ ფეოდალთა მზრუნველობით გადაწერილი ნუსხები წარმოგვიდგენს როგორც „ხალხური“ მიმართულების, ისე ისლამური ხელოვნების უშუალო გავლენით შექმნილ დეკორატიულ და სამინიატიურო მხატვრობას.

აღორძინების ხანისა და უფრო გვიანდელი პერიოდის ხელნაწერებითაა შემონახული „ამირანდარეჯანიანიც“ - ქართული საერო მწერლობის ერთ-ერთი ადრეული და მრავალმხრივ საყურადღებო ძეგლი. ცალკეულ მოთხრობათა კრებული თხზულებაში ძლევამოსილი გმირის ამირან დარეჯანის ძის თავგადასავლითაა გაერთიანებული. თხზულების ზოგიერთი ნუსხის მოხატულობა ხალხური ნიშნითაა აღბეჭდილი; მათში ხაზგასმულია ამ პერიოდის საქართველოში ერთგვარ კულტად ქცეული ფიზიკური ძალა და საფალავნო ატრიბუტები.

შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსნი“

„თავაქარაშვილისეული“ ნუსხა; გადაწერილია მხედრულით, შავი მელნით; სათაურები სინგურითაა ნაწერი. ტექსტი წარმოადგენს პოემის ე. წ. „ვრცელ რედაქციას“. ნუსხის მოხატულობა ქართული ეროვნული შემოქმედების ნიმუშადაა მიჩნეული. ერთვის გადამწერისა და მომხატველის, მამუკა თავაქარაშვილის, ავტოპორტრეტი. წიგნი შექმნილია სამეგრელოს მთავარ ლევან II დადიანის ინიციატივით

1646 წ.

ქაღალდი, 267 ფ., ზომა: 27×19 სმ.

გადამწერი და მომხატველი: მამუკა თავაქარაშვილი

H 599

შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსნი“

შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსნი“

ამავე პერიოდს განეკუთვნება უცხოობაში გადახვენილი ქართველი პოეტის, დავით გურამიშვილის, მონუმენტური ქმნილება „დავითიანი“ – პოეტის პირმშო, XVIII ს-ის საქართველოსა და მისი ბედკრული შვილის შფოთიანი ცხოვრების პოეტური

მატიანე, რომელიც ერთადერთი ავტოგრაფული ხელნაწერითაა შემონახული.

შუასაუკუნეებში საქართველოს ღრმა კავშირი აქვს როგორც ელინურ-ბიზანტიურ, ისე ისლამურ აღმოსავლეთ-

„ამირანდარეჯანიანი“

გადაწერილია მხედრულით,
აქვს თავკაზმულობა; ერთვის
საჭურვლის ნუსხა 33
დასახელებით და ტაბულა
საჭურვლის გამოსახულებებით,
აგრეთვე ილუსტრაციები,
რომელსაც ახლავს
განმარტებები.

1824 წ.

ქაღალდი, 113 ფ.,
ზომა: 32,5x20 სმ.

გადამწერი: დავით თუმანოვი
გადაწერის ადგილი: თბილისი
H 384

დავით გურამიშვილი,
„დავითიანი“

ავტოგრაფული ხელნაწერი;
ნაწერია მხედრულით, სათაურები
და სტრიქონთა დასაწყისები
– სინგურით. ტექსტს ერთვის
გურამიშვილის ავტოპორტრეტი,
სარწყავისა და ნისქვილის
გეგმა. მის თავზე ახტირკის
ღვთისმშობლის ხატის ნაბეჭდი
სურათია ჩაკრული.

1787 წ.

ქაღალდი, 155 ფ.,
ზომა: 32,5x19,5 სმ.
გადაწერილის ადგილი: უკრაინა
S 1598

თან, რამაც ცივილიზაციათა გასაყარზე მყოფ ქვეყანას საშუალება მისცა შეეთვისებინა და გარდაესახა ამ კულტურათა სულიერი მონაპოვარი. ქართული ხელნაწერი წიგნი ასახავს ამ გავლენებს როგორც შინაარსობრივი, ისე წიგნის მხატვრული გაფორმების თვალსაზრისით.

XI ს-იდან განსაკუთრებით ინტენსიური გახდა ურთიერთობა ჩვენს კულტურულ მეზობელთან – ირანთან. პოლიტიკური და ეროვნულ-სარწმუნოებრივი ანტაგონიზმის მიუხედავად, სპარსული ორიგინალებიდან შესრულებული თარგმანები და გადამუშავებები ორგანულად ერწყმოდა ქართულ მწერლობას, რასაც განაპირობებდა ამ ძეგლების მაღალი მხატვრული დონე და მონათესავე მოტივთა არსებობა ქართულ მხატვრულ აზროვნებაში.

კლასიკური სპარსული მწერლობის ერთ-ერთი ბრნყინვალე ძეგლი „ვის ო რამინი“ სწორედ ამ პერიოდში ითარგმნა ქართულად. იგი ზედმინევნითი სიზუსტით მიჰყვება ორიგინალს და თავისი მაღალმხატვრული ლირებულებით ქართული მწერლობის შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს. ძეგლი ისევე, როგორც საგმირო-საფალავნო და რომანტიკულ-სამიჯნურო თხზულებათა სხვა თარგმან-გადამუშავებები, გვიანდელი ხელნაწერებითაა შემონახული.

XV საუკუნიდან იქმნება ირანული საგმირო-საფალანო ეპოსის, სპარსული კლასიკური პოეზიის სწორუპოვარი ნიმუშის „შაპ-ნამეს“ როგორც პროზითი, ისე პოეტური ქართული ვერსიები. ქართული ხელნაწერი მემკვიდრეობა ასახავს ამ ვერსიათა ჩამოყალიბების მთელ პროცესს და ამასთან ქარ-

„ვისრამიანი“

ხელნაწერი წარმოგვიდგენს სპარსული „ვის ო რამინის“ ბეითურ სისტემას და უაღრესად მნიშვნელოვანია სპარსული ტექსტის დადგენა-დაზუსტებისათვის. დამსურათებელი მიჰყვება მუსლიმურ-აღმოსავლურ ტრადიციას და ხელნაწერს ამკობს ამ გავლენის შედეგად შექმნილი მაირანიზებელი მინიატიურებით.

გადწერილია მხედრულით, შავი მელნით; სათაურები და აბზაცების დასაწყისები სინგურითაა ნაწერი.

1729 წ.

ქაღალდი, 274 ფ., ზომა: 29x20 სმ.

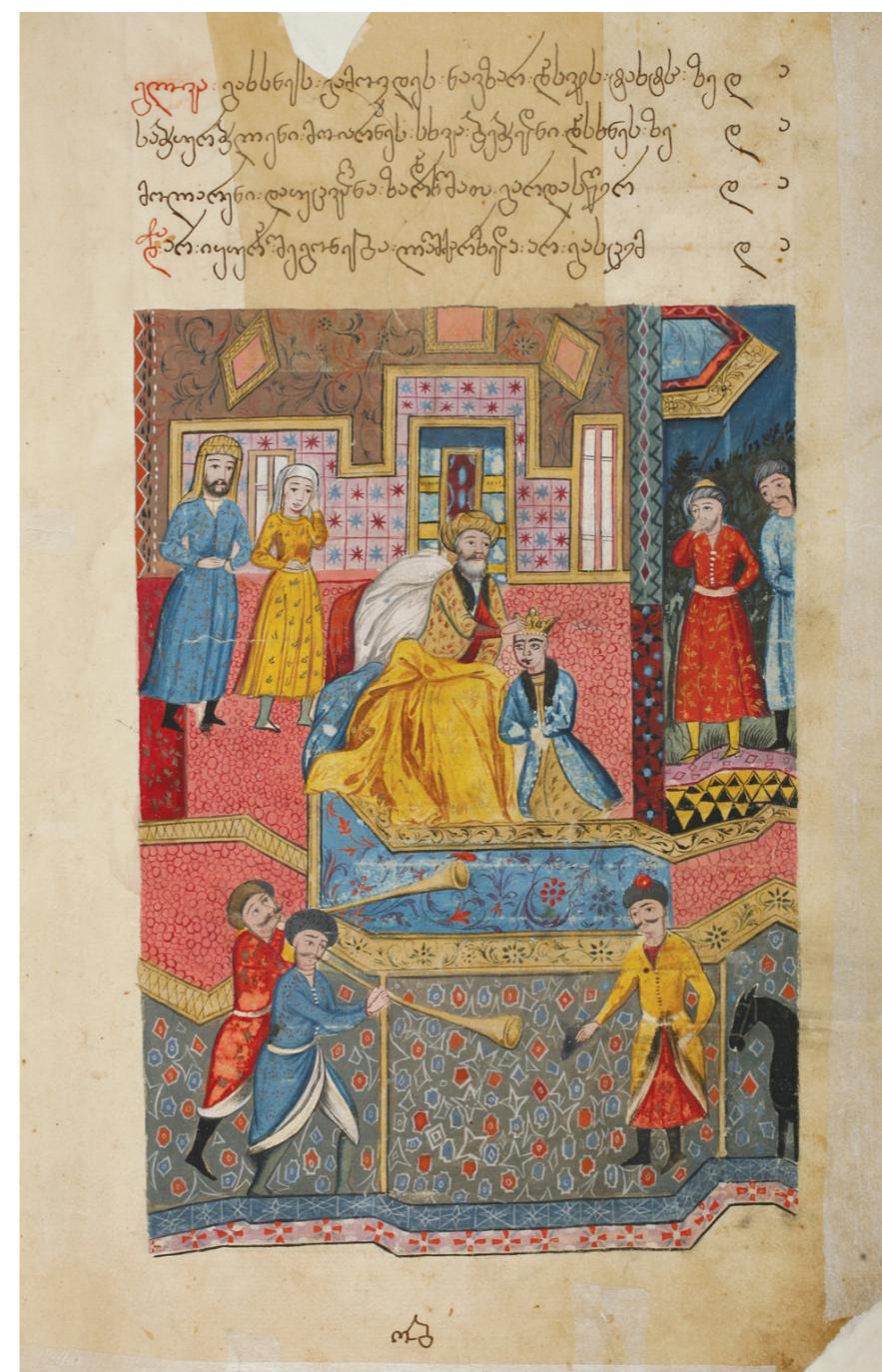
S 3702

თული საერო ხელნაწერის დასურათების, საერო მინიატიურის განვითარების იმდროინდელ ტენდენციებს.

საერო ხელნაწერის მოხატულობა ერთიან მიმართულებად სწორედ ამ პერიოდში, XVI ს-დან, ყალიბდება. იგი ეფუძნება სამონასტრო წიაღში შექმნილი სასულიერო წიგნისა და ფრესკული მხატვრობის გამოცდილებას. მის განვითარებაზე

განსაკუთრებული გავლენა იქონია აგრეთვე ე. წ. ხალხურმა ნაკადმაც, თუმცა ამ ჯგუფის ქართული ხელნაწერები ძირითადად მაინც სპარსული ხელნაწერი წიგნის დასურათების გავლენის არეშია მოქცეული, რაც ქვეყნის პოლიტიკური და კულტურული ორიენტირებითაა განპირობებული.

„უთრუთიან-საამიანი“

გადაწერილია მხედრულით, შავი მელნით; ხელნაწერი შემკულია
 მინიატიურებით, რომელთა ავტორია მამუკა თავაქარაშვილია. ილუსტრაციები
 – დევები, ბატალური სცენები, საჭურველი და სხვ. – ქართული ხალხური
 სახვის მანერითაა შესრულებული. წიგნი შეიქმნა სამეგრელოს მთავარ ლევან II
 დადიანის ინიციატივით.

1647 წ.

ქალალდი, 148 ფ., ზომა: 31×20,5 სმ.
 გადამწერი და მომხატველი: მამუკა თავაქარაშვილი
 გადაწერის ადგილი: სამეგრელო
 S 1594

აღნიშნული ტენდენცია თვალსაჩიოდ აისახება საგანგებო დაკვეთით შექმნილი „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერებში, აგრეთვე პოპულარულ აღმოსავლურ სამიჯნურო-რომანტიკულ სიუჟეტებზე აგებული სპარსული თხზულებების („ლეილ-მაჯნუნიანის“, „ვარდ-ბულბულიანის“, „შამი-ფარვანიანის“, „იოსებ-ზილიხანიანის“) ლიტერატურული გადამუშავებების შემცველ ნუსხებში.

გარდა მხატვრული ლიტერატურისა, საერო ხელნაწერმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაპყრო ისტორიული შინაარსის თხზულებებს; სამეფო ოჯახებისა თუ ფეოდალური სახლების წარმომადგენელთა დაკვეთით გადაიწერა როგორც საქართველოს, ასევე ცალკეული გვარის ისტორიის ამსახველი წიგნები. განსაკუთრებულად ღირებული იყო ქართველთათვის საისტორიო მწერლობის უნიკალური ძეგლი - „ქართლის ცხ-

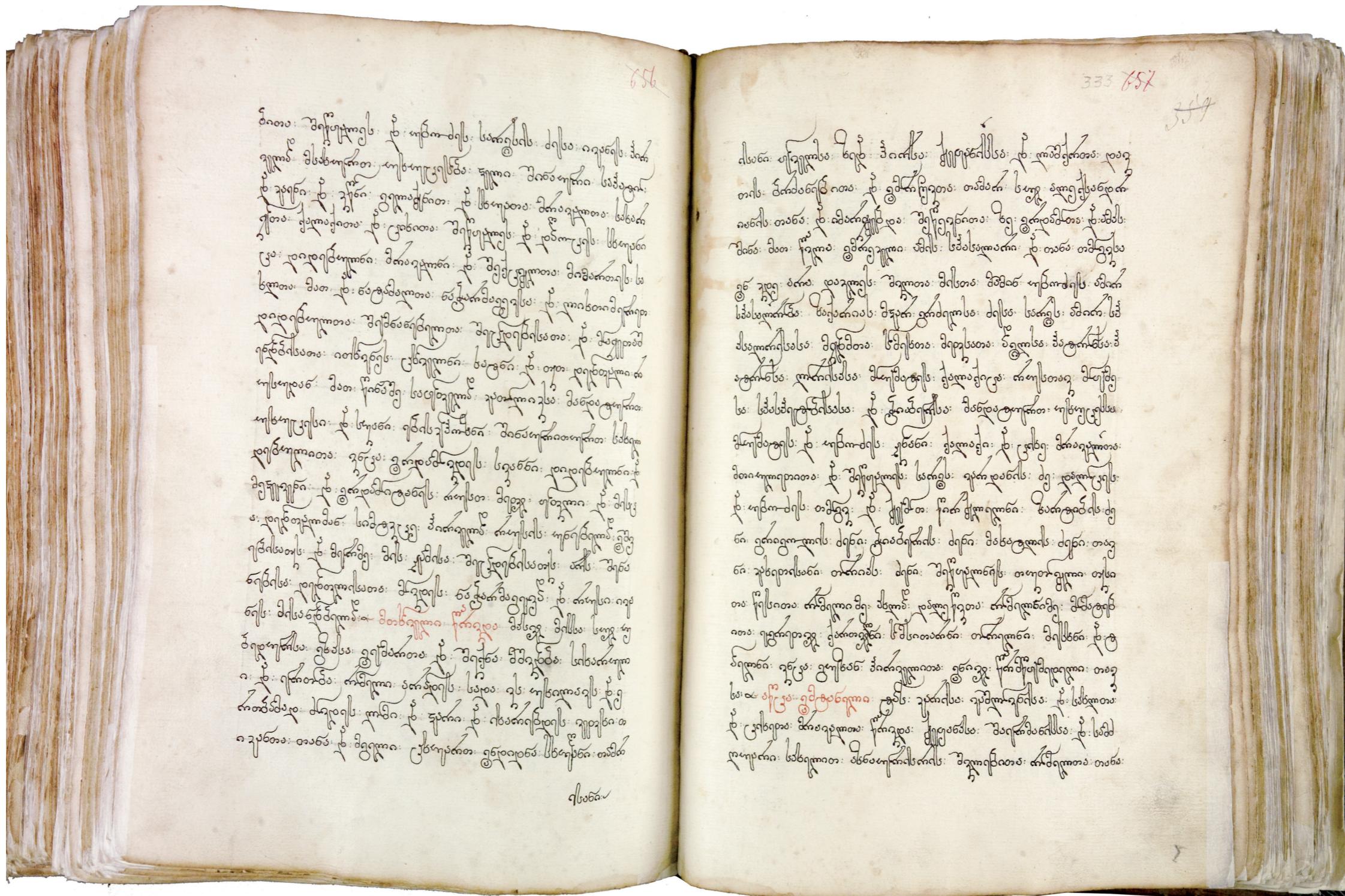

„იოსებზილიხანიანი“
ხელნაწერი წარმოადგენს
კომპილაციის
საფუძველზე შეკრულ
წიგნს, მასში დაცულია
პოემის I ვერსია.
იგი მდიდრულადაა
მოხატული. ნუსხაში
12 მინიატიურაა,
რომელთაგან ზოგიერთს
დაუყვება მცენარეული
ან გეომეტრიული
ორნამენტი. ნუსხის
მინიატიურები,
რომლებიც ადრეული
ისფაპანური სეილისა და
შირაზული მინიატიურის

ნიმუშებთან ავლენს
მსგავსებას, სხვა
ხელნაწერიდანაა
ამოღებული და ჩაკრული
ნუსხის უფრო დიდი
ზომის, ტექსტისაგან
თავისუფალ
ფურცლებზე.
ტექსტი გადაწერილია
მხედრულით, შავი
მელნით; სათაურები და
ტაებთა დასაწყისები
სინგურითაა ნაწერი.

XVI-XVII სს.
ქაღალდი, 120 ფ.,
ზომა: 21,5x15,5 სმ.

„ქართლის ცხოვრება“

მარიამისეული ნუსხა. შეიცავს
 ძეგლის უძველეს ტექსტს.
 გადაწერილია მხედრულით, შავი
 მელნით, სათაურები სინგურითა
 ნაწერი; აკანი აქტები; მინიჭებული
 მინიჭებული; მინიჭებული; მინიჭებული;

1633-1646 წ.

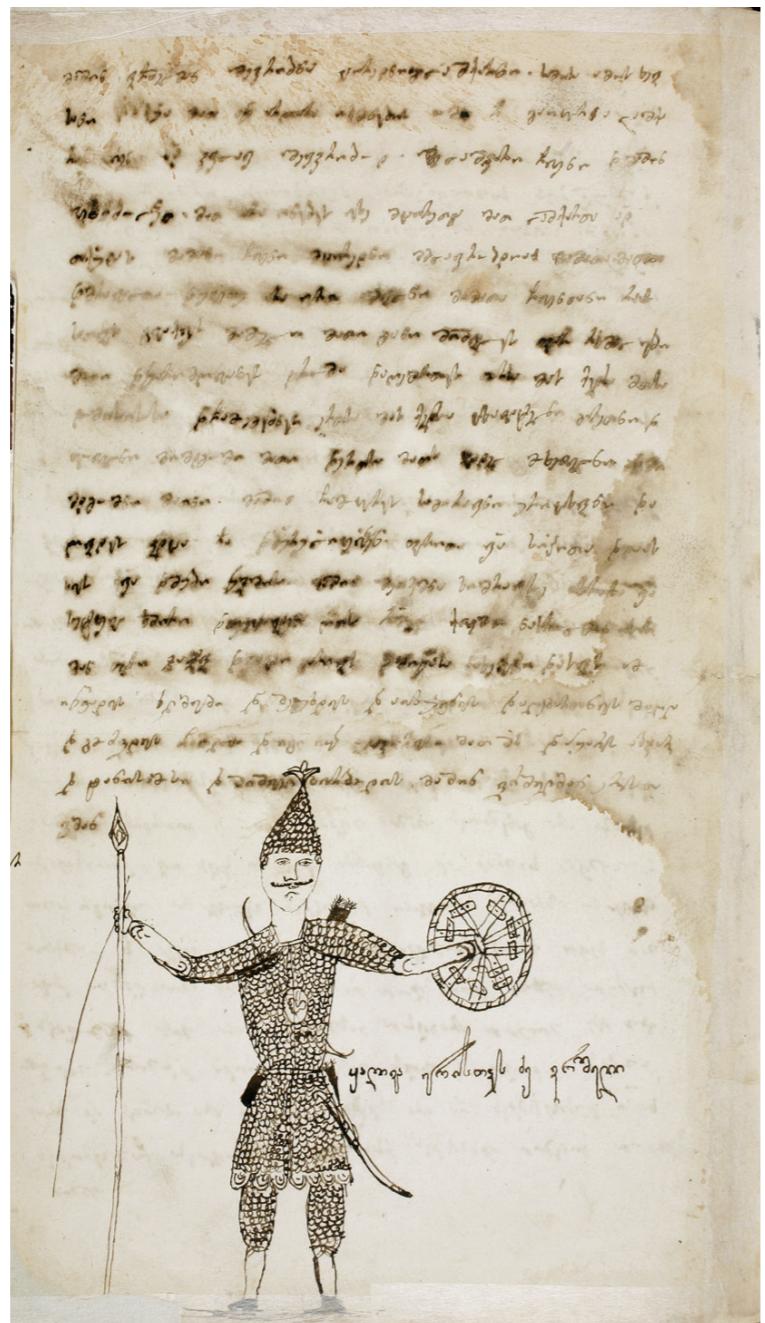
ქალალდი; 470 ფ.,
 ზომა: 32,5×23 სმ.

S 30

ოვრება“, რომელიც მოიცავს ქართველი ერის ისტორიას უძველესი დროიდან XVIII ს-მდე. ძეგლი აერთიანებს ლეონტი მროველის, ჯუანშერის, უამთააღმნერლის, თამარისა და დავითის ისტორიკოსთა და სხვათა შრომებს. დღეისათვის არსებული ნუსხები (16 ნუსხა) ასახავს თაობების მიერ სხვადასხვა ეპოქაში კრებულის შესწორება-განახლების, მატება-შევსების პროცესს.

ქსნის ერისთვიანთ ისტორია
ხელნაწერის თავდაპირველი
ვარიანტი ერთ-ერთი
ფეოდალური გვარის პირადი
ბიბლიოთეკისათვის უნდა
ყოფილიყო შედგენილი.
ნუსხის ანდერძის მიხედვით,
ეს ისტორია უპოვიათ და
ხელახლა გადაუწერიათ XIX ს-ში.
ხელნაწერი გადაწერილია
მხედრულით, შავი მელნით.
ნიგნში წარმოდგენილია
პრიმიტიული მხატვრობის ნიმუში.

1828 წ.
ქალადი, 8 ფ., ზომა: 35x23 სმ.
გადამზრები: კნეინა მარიამ
ერისთავი და ქსნის ერისთავის ძე
გიორგი
H 2496

XVII-XVIII სს-ის საერო ხელნაწერთა შორის მრავლად მოიპოვება ქართული სამართლის წიგნები, რომლებიც მწიგნობართა ღრმა მეცნიერული შრომის, წყაროების შესწავლა-შეჯერების საფუძველზე შექმნილი ძეგლებია. „სჯულმდებლად“ წოდებული ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებულმა გააერთიანა ბიბლიური, კათალიკოსთა, ბერძნული და სომხური სამართალი, მოიცვა ბექა-აღბუდასა და გიორგი ბრწყინვალის წიგნები, თავად მის მიერ შედგენილი მუხლები და შექმნა სამართლის წიგნთა კრებული, რომელიც ასახავს თანადროულ იურიდიულ ყოფასა და ეროვნულ მართლშეგნებას, წარმოაჩენს ძეგლის ავტორის ფართო ერუდიციას და ეროვნულ მიზანსნრაფვას.

გვიანი შუასაუკუნეების ქართველმა მოღვაწეებმა დიდი ღვაწლი დასდეს სამეცნიერო შინაარსის წიგნების შექმნა-გავრცელებას. გადაიწერა ლექსიკოგრაფიული, ენციკლოპედიური, სამართლის, სამოგზაურო, გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიული, ასტრონომიულ-ასტროლოგიური, სამედიცინო შინაარსის არაერთი წიგნი.

ამ თვალსაზრისით უნდა გამოიყოს XVII-XVIII სს-თა განმანათლებლისა და პოლიტიკური მოღვაწის სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონა“ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, განსაკუთრებული მოვლენა ქართული კულტურის, ენისა თუ სამეცნიერო აზროვნების ისტორიაში. მასში დაფიქსირებულია ძველი ქართული სამწერლო ენის ლექსიკა, გამოკრებილი ძველი ქართული ტექსტებიდან, მისი თანამედროვე ენის მონაცემები, მათ შორის ზეპირსიტყვიერებიდან მომდინარე, აგრეთვე „სხვათა სიტყვები“. ქართულ ხელნაწერთა ფონდებში დაცულია ლექსიკონის რამდენიმე რედაქცია. „ლექსიკონი ქართული“ მოღწეულია 50 ხელნაწერით, რომელთაგან 9 ავტოგრაფულია.

ქართული საზოგადოების ნაწილის სწრაფვა კათოლიკური ევროპისაკენ, რაც განპირობებული იყო მუსლიმობის მოძალებითა და ქვეყნის მძიმე პოლიტიკური ვითარებით, აფაროვებდა დიპლომატიური ურთიერთობის არეალს და ქმნიდა ეპროპულ კულტურასთან მეტი დაახლოების შესაძლებლობას. ამის ნათელი მაგალითია სულხან-საბას მოგზაურობა იტალიასა და საფრანგეთში, რაც საინტერესოდ და ორიგინალურადაა ასახული მისი მემუარული ჟანრის თხზულებაში „მოგზაურობა ევროპაში“. სწორედ ამ ძეგლმა ჩაუყარა საფუძველი ევროპულ საგანმანათლებლო-სამწიგნობრო ტრადიციაში ცნობილი

ვახტანგ VI, სამართლის წიგნთა კრებული

შედგენილია ვახტანგ VI-ის
მიერ; წინ უძღვის მაღალაძის
ხელით გადაწერილი, გრაფებში
ჩასმული მუხლობრივი საძიებელი
და მეორედ მოსვლის ფერადი
მინიატიურა; გადაწერილია
მხედრულით, შავი მელნით,
სათაურები-საწაურით

1708 ፩.
ქალალდი; 336 ዓ.၊ ተመል: 30×21 እඩ.
S 3683

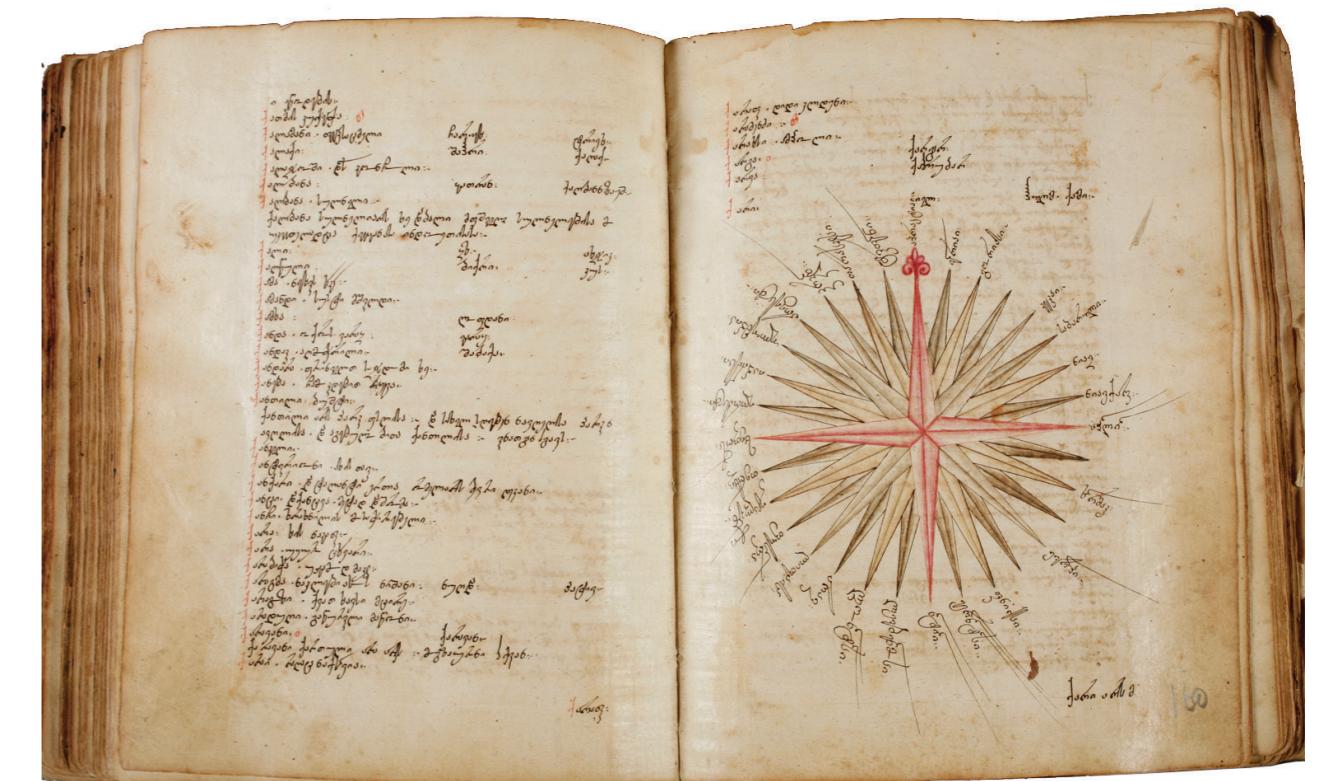

სულხან-საბა ორბელიანი, „ლექსიკონი ქართული“

ავტოგრაფული ნუსხა. ხელნაწერში შესულია ავტორის მიერ
შესრულებული ნახაზები და სქემები, ერთვის ავტორისეული ანდერძი.

1716 ნ.

გადაწყვეტილი ადგილი: კონსტანტინოპოლი
ქაღალდი, 305 ფ., ზომა: 23×16 სმ.
H 1658

სულახან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული

ხელნაწერს უძლვის: „ანბანი სასწავლო ყრმათა მიერ, საქცევნი
ხუთთა ასოთა, ათორმეტთა ზოდიაქთა სახელები“ და სხვ. ნუსხას
ერთვის ბერის (სავარაუდოდ, საბას) მინიატიურული გამოსახულება

1730 ნ.

გადამწერი: მხატვრის ძე ალექსი
ქაღალდი, 242 ფ., ზომა: 22×16,5 სმ.
S 4847

სამოგზაურო-მემუარული ჟანრის ქართულ ხელნაწერთა შექმნას.

თუ სულხან-საბასთვის მნიშვნელოვანი იყო შეეკრიბა და მკითხველისათვის მიენდებინა ინფორმაცია ევროპის შესახებ, ამ ჟანრში მოღვაწე XIX საუკუნის ორმა ავტორმა – ტიმოთე გაბაშვილმა და გიორგი ავალიშვილმა ყურადღება ჩვენი ისტორიული წარსულის უმნიშვნელოვანეს სივრცეს - ქრისტიანულ აღმოსავლეთს მიაპყრეს. მათ მიერ შექმნილი თხზულებები წარმოადგენს იმ მნიშვნელოვან წყაროებს, რომლებიც მოგვითხრობენ ქართველთა მოღვაწეობისა და მათი კულტურულ-პოლიტიკური კავშირების შესახებ აღმოსავლეთში.

ქართული ხელნაწერი მემკვიდრეობა ასახავს საერთო კულტურული არეალის თანადროულ მეცნიერულ ცოდნასა და საერთო ტენდენციებს. ამ მხრივ საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს ქართული საბუნების მეტყველო შინაარსის სამეცნიერო თხზულებები როგორც ორიგინალური, ისე ნათარგმნი და გადმოკეთებული, რომლებიც წარმოაჩენს ქართველი მოაზროვნების, მთარგმნელებისა და „გარდამთქმელების“ როლს შუასაუკუნეების მეცნიერული აზრის ფორმირებაში და მათ საგანმანათლებლო მიზანდასახულობას.

ერთ-ერთი ასეთი ადრეული და მრავალმხრივ საყურადღებო ნუსხა ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ხელნაწერი A-65, შერეული კრებული, რომელიც შეიცავს სხვადასხვა სახის სასულიერო თხზულებებს, აგრეთვე ასტროლოგიური შინაარსის ძეგლს „ეტლთა და შვიდთა მნათობთათვის“. იგი აღმოსავლურნოვანი (არაბულ-სპარსული) წყაროდანაა გადმოკეთებული და ეხება ციურ ეტლთა დახასიათებას, მთვარის მოძრაობას, მოძღვრებას შვიდი მნათობის შესახებ. ძეგლი წარმოადგენს ამ ტიპის ერთ-ერთ ყველაზე ძველ დათარიღებულ თხზულებას (1188-1210 წწ.) თვით აღმოსავლურ ტრადიციაშიც. ხელნაწერი უაღრესად საყურადღებოა მოხატულობის თვალსაზრისითაც და დიდ მსგავსებას იჩენს სპარსულ სამინიატიურო ხელოვნებასთან. აღორძინების ხანაში (XVII-XVIII სს.). იგი ქართველ განმანათლებელთა - ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ის და მეფე არჩილის ყურადღების საგანიც იყო.

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია სამეცნიერო თხზულებების შემცველი მრავალრიცხოვანი ხელნაწერები. ეს თხზულებები შემდეგ დარგებს განეკუთვნება: ასტრონომია-ასტროლოგია, კალენდარული მასალა და კოსმოგონია, მინერალოგია, ქიმია, მათემატიკა, მედიცინა. ამ ძეგლთა თარგ-

ტიმოთე გაბაშვილი, მოხილვა წმიდათა და სხვათა აღმოსავლეთის ადგილთა
ნუსხაში ჩართულია ათონის მონასტრის ტუშით შესრულებული ილუსტრაცია. ხელნაწერში შედის ტიმოთე გაბაშვილის მიერ დაწერილი წიგნი – „მსგავსი ებისტოლისა“, რომელიც მთაწმიდის მონასტრების ისტორიას მოგვითხრობს; ნუსხაში შეტანილია სიტყვა „ჰურიათათვის განგდებისა და წარმართვა წოდებისათვის“ და ავტორის კიდევ ერთი თხზულება („რამეთუ ახსო მოშიშთა მისთა მაცხოვარება მისი...“).

XVIII ს.

ქაღალდი, 168 ფ., ზომა: 19x14 სმ.

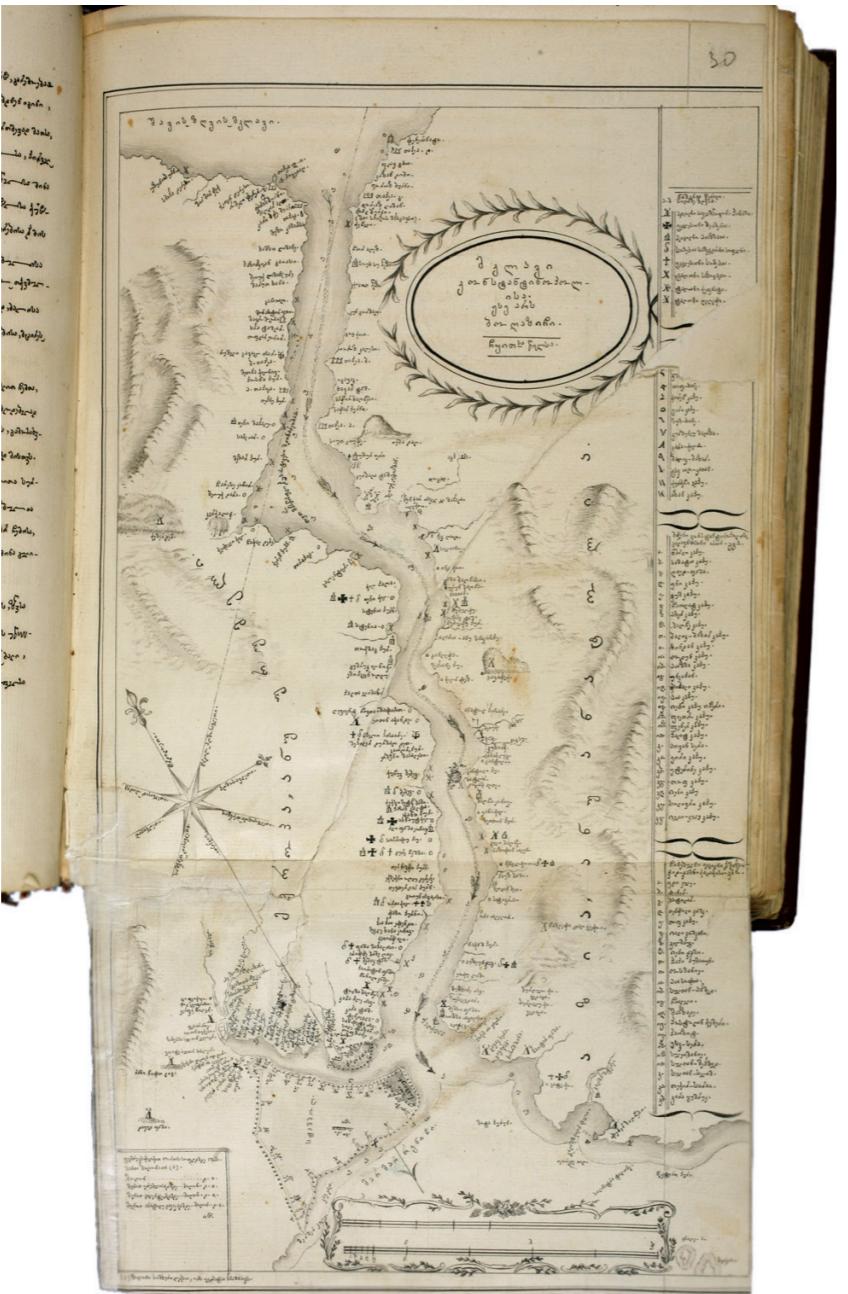
H 842

გიორგი ავალიშვილი,
„მოგზაურობა“

ავტოგრაფული ნუსხა; თხზულება
დაწერილია დღიურის სახით,
მოიცავს პერიოდს 1819 წლის
6 ივლისიდან 1820 წლის 17
ივლისამდე; იყოფა 2 ნაწილად:
მოგზაურობა თბილისიდან
იერუსალიმამდე და პირუკუ –
იერუსალიმიდან თბილისამდე.
ნაწერია ნუსხურით და წვრილი
კალიგრაფიული მხედრულით,
შავი მელნით. ახლავს
მოგზაურობის რუკა, ნაგებობათა
გეგმები, გრავიურებისა და
ნახატების ფერადი პირები.

1819-1820 წწ.

ქალალდი, 201 ფ., ზომა: 30×24 სმ.
ს 450

ვახუშტი ბაგრატიონი,
გეოგრაფია

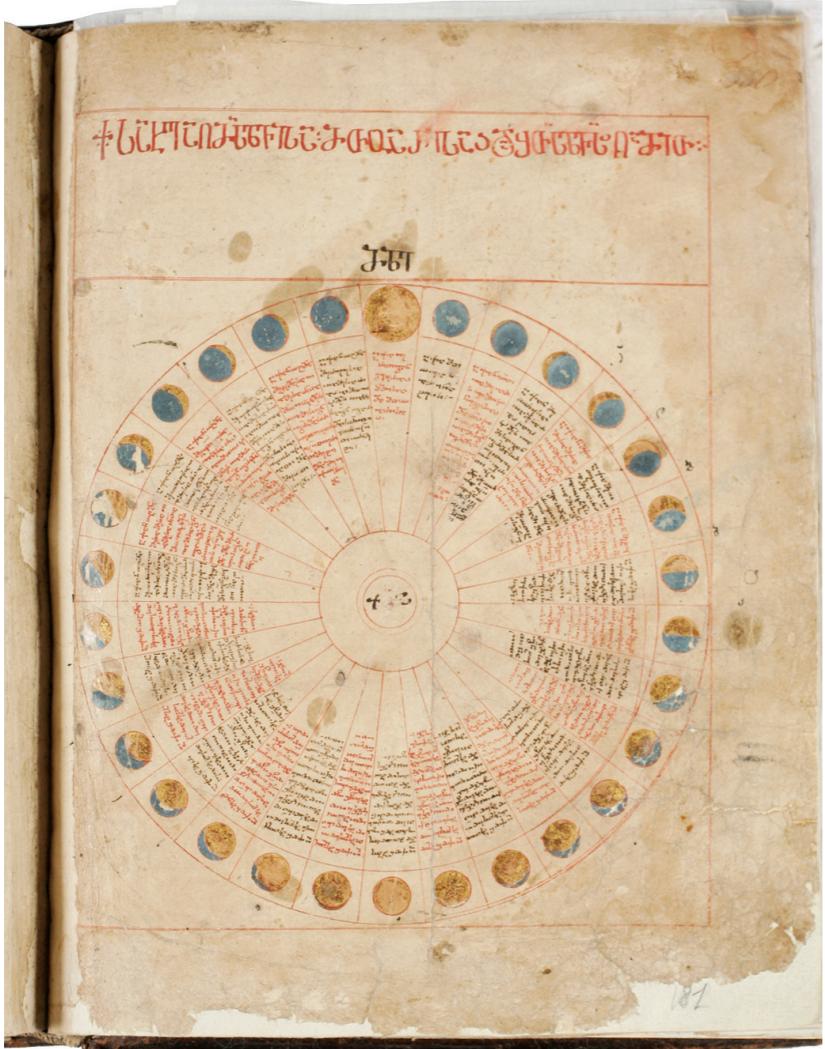
ხელნაწერი ავტოგრაფული
ნუსხითა შემონახული; იგი
მოიცავს მსოფლიოს გეოგრაფიის
საკითხებს და წარმოადგენს
ევროპული გეოგრაფიულ-
კარტოგრაფიული ცოდნის
შემოტანის ცდას. ნაწერია
მხედრულით, შავი მელნით.

1752 წ.

ევროპული ქალალდი, 144 ფ.,
ზომა: 50×22 სმ.
გადაწერის ადგილი: რუსეთი
A 717

ვახუშტი ბაგრატიონი, გეოგრაფია

ეტლთა და შვიდთა მნათობთათვის

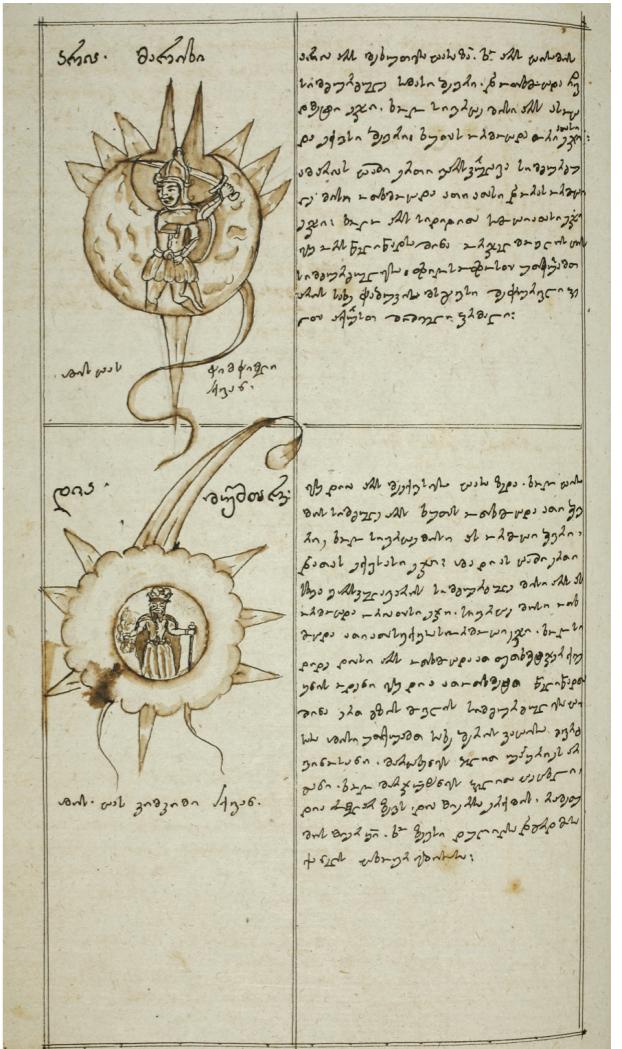
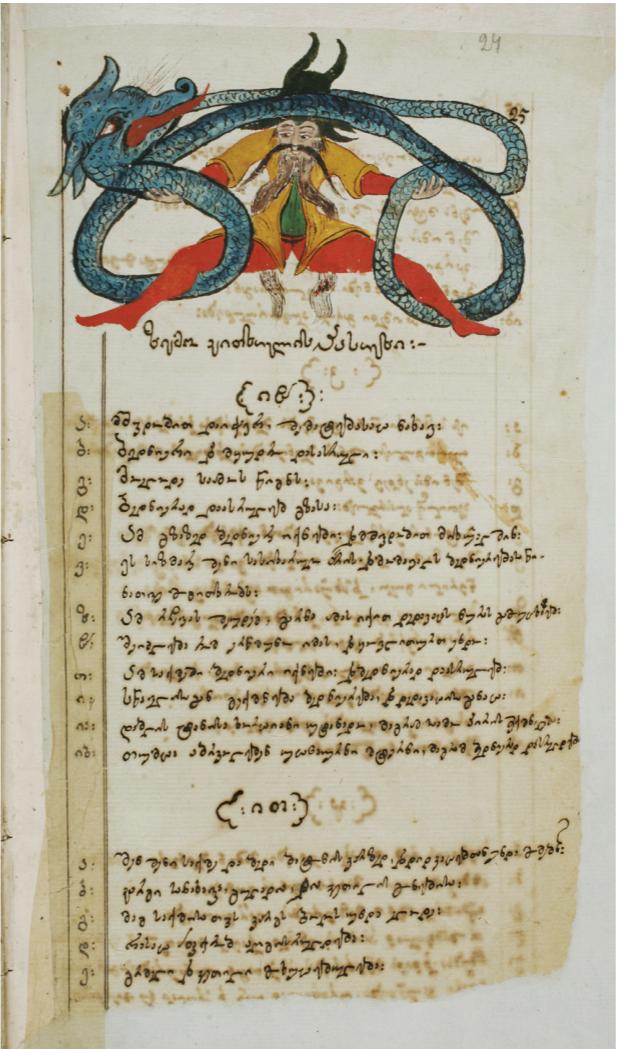
თხზულება შედის შერეულ კრებულში. ხელნაწერის დასაწყისში ქუფური წარწერაა მოხატული სპარსული ხელნაწერების დასათაურების ანალოგით. მთვარის ფაზების, მისი ამოსვლისა და ჩასვლის გამოსახულების და დიაგრამის შემდეგ წარმოდგენილია ზოდიაქოს ნიშანთა დახასიათება, რომელთაც ერთვის დახვენილი, მკაფიო, მოქნილი და ფაქიზი კონტურით, ბენვის კალმით შესრულებული მინიატიურა. მოხატულობა დიდ მსგავსებას იჩენს სპარსულ სამინიატიურო ხელოვნების ნიმუშებთან. წაწერია ნუსხურით და მხედრულით, მოყავისფრო მელნით, სათაურები-სინგურით

1188-1210 წ.

ქაღალდი, 214 ფ., ზომა: 30,5x23 სმ.

ხელნაწერის ერთი ნაწილის გადამწერი: ესაია

A 65

მნაში, შედგენასა თუ გადამუშავებაში გამორჩეული როლი შეასრულეს ქართველმა მოღვანეებმა, უპირველესად კი დიდმა კულტურულმა მოღვანემ, ვახტანგ VI-მ. მის მიერ თარგმნილ-„გარდათქმული“ ზოგიერთი ძეგლი ბრწყინვალე ქართული ხელნაწერითა შემონახული, რომელსაც ხშირად ერთვის სამეცნიერო აპარატი – საძიებლები, ტერმინთა განმარტებები, სპეციალური ლექსიკონები და სხვ., რაც ამ ძეგლებს ფართო საზოგადოებისათვის გასაგებსა და მისაწვდომს ხდიდა.

ეროვნულ ფონდში დაცულია უძველესი სამედიცინო შინაარსის მდიდარი კოლექცია, რომელიც შეიცავს ქართულ საზოგადოებაში საუკუნეების განმავლობაში პოპულარულ სამედიცინო-სახმარ წიგნებს, მათ შორის „უსწორო კარაბადინის“, ე. თაყაიშვილის მიერ „ენციკლოპედიურ სამედიცინო

ზიკვი - ვარსკვლავთა კატალოგი

ძეგლი ნარმოგვიდგენს შუასაუკუნეების ცნობილი ასტრონომის ულულბეგის (XV ს.) ვახტანგ VI-ის მიერ შესრულებულ თარგმანს. ულულბეგის ნაშრომი დიდი მნიშვნელობის ფაქტია ასტრონომიული აზროვნების განვითარებაში; იგი საუკეთესოდაა მიჩნეული ტიხო დე ბრაჟეს კატალოგამდე (XVI ს.). ვახტანგმა თხზულება ირანში ყოფნისას თარგმანი. ტექსტს ერთვის ცხრილები და ვახტანგისეული დიდი და მცირე

ლექსიკონები. გადაწერილია მხედრულით, სათაურები და აბზაცის დასაწყისები – სინგურით

1735-1737 წწ.
ქალალდი (ჭვირნიშნიანი), 557 ფ., ზომა: 30,5×21 სმ.
გადაწერის ადგილი: რუსეთი
S 161

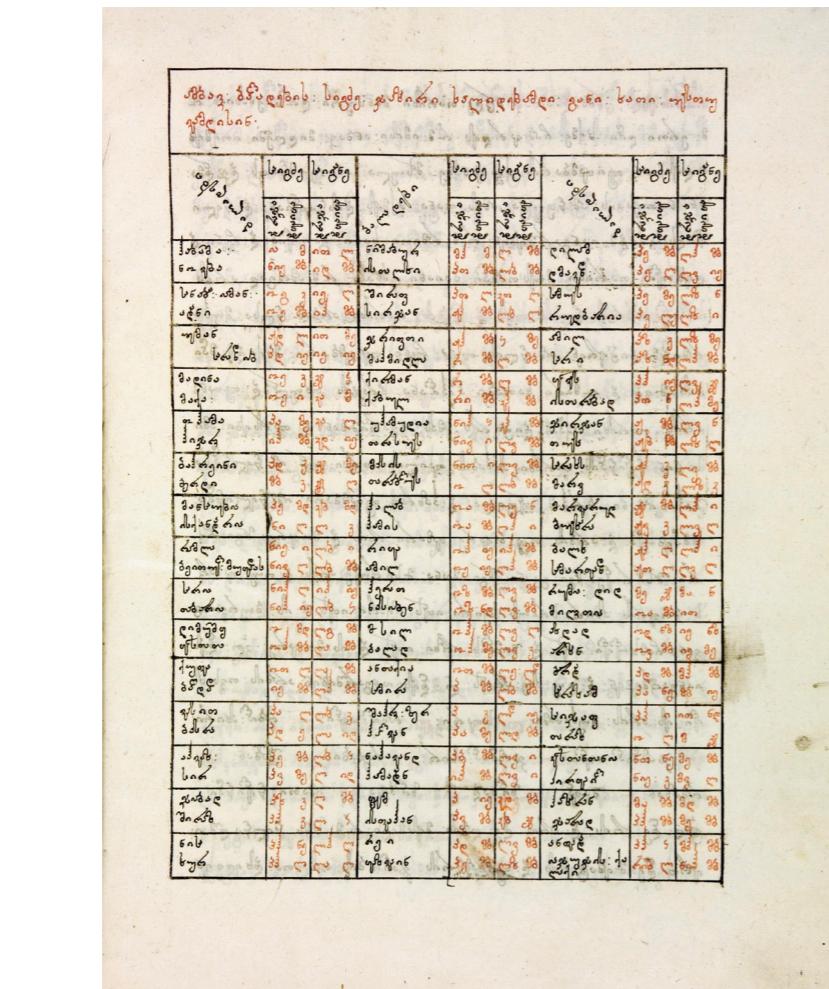
ვარსკვლავთა წიგნი

ხელნაწერში დაცული თხზულება
წარმოადგენს ცნობილი
ასტრონომის მუჟამედ აშ-
შირაზის შრომის „ჰიდაიათ
ალ-ნუჯუმის“ ვახტანგ VI-
ის მიერ სპარსულიდან
შესრულებულ თარგმანს.
მნათობთა ასტროლოგიურ
გააზრებასთან ერთად ძეგლში
წარმოდგენილია პრაქტიკული
მითითებანი მნათობთა
გასარკვევად, აღწერილია მათი
ურთიერთქმედებით გამოწვეული
მოვლენები – მზისა და მთვარის
დაბნელება, ვარსკვლავთა
გაუჩინარება და სხვ. ყდის საცავ
ფურცელზე იკითხება ვახტანგ
VI-ის ავტოგრაფი; ნაწერია
მხედრულით, შავი მელნით;
სათაურები და ზოგიერთი
ადგილი სპეციალურ ცხრილებში
– სინგურით

1735 წ.

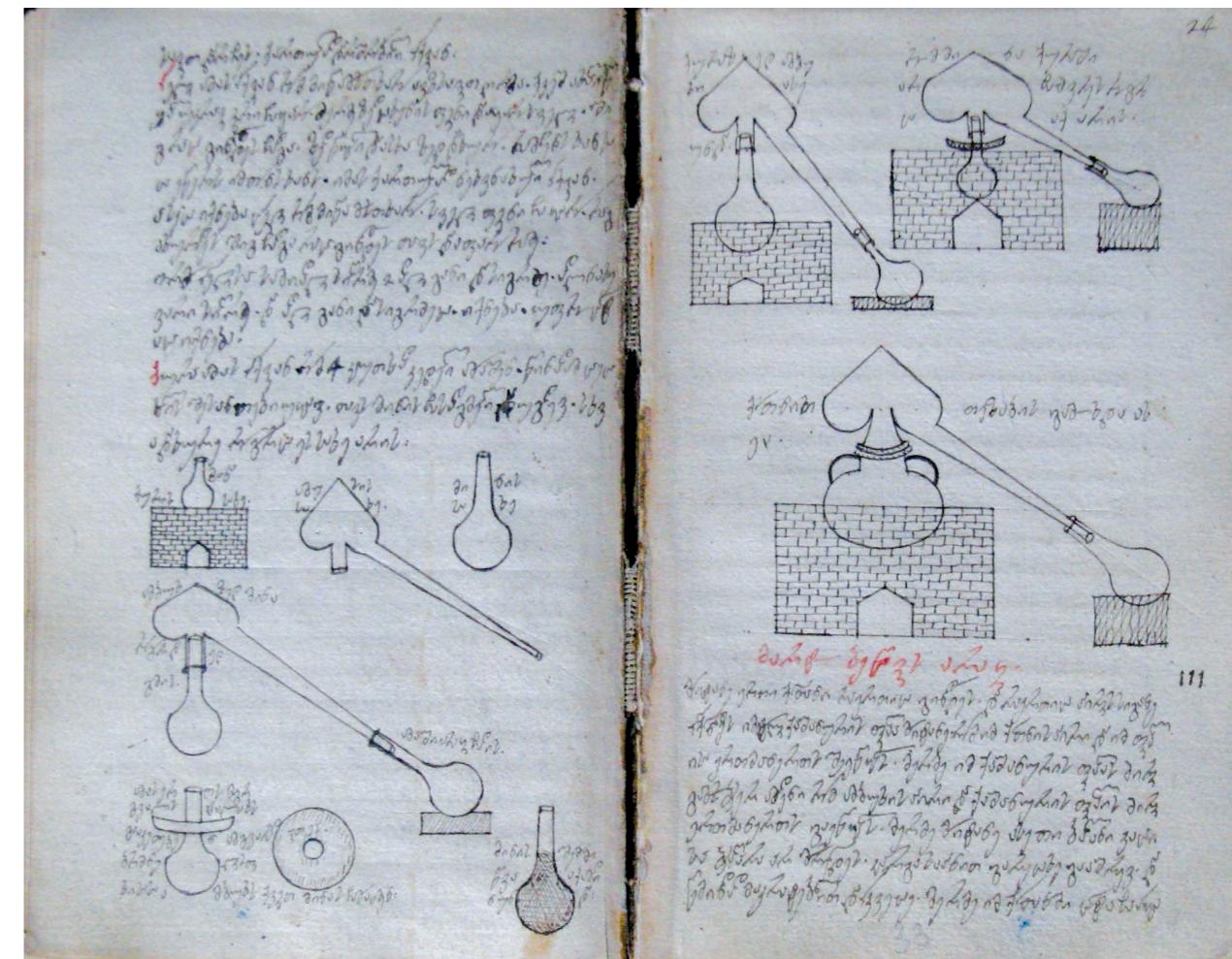
უმაღლესი ხარისხის ევროპული
ქაღალდი (ჭვირნიშნიანი), 91 ფ.,
ზომა: 14×21 სმ.

გადაწერის ადგილი: რუსეთი
Q 1493

ნაშრომად “წოდებულ „წიგნი სააქიმოის“, დავით ბაგრატიონის მიერ შედგენილ „იადიგარ დაუდის“ ნუსხებს. ეს კომპილაციური ნაშრომებია, რომლებიც ემყარება იმდროისათვის ცნობილ ქართულ და აღმოსავლურ სამედიცინო შრომებს (ზაქარია არ-რაზის, ავიცენას თხზულებებს).

ვეტერინარული ხელნაწერი წიგნები საქართველოში XVII საუკუნიდან გვხვდება. მათ შექმნაში, თარგმნა-გადმოკეთებაში დიდი წვლილი მიუძღვის ვახტანგ VI-ს, გიორგი XII-ის შვილებს – იოანე და ბაგრატ ბატონიშვილებს. ცხენის, ძაღლის და ფრინველთა კარაბადინების შემცველი ზოგიერთი ხელნაწერი ქართული კალიგრაფიისა და, ზოგადად, წიგნის კულტურის თვალსაჩინო ნიმუშებად შეიძლება ჩაითვალოს.

ვახტანგ VI, „ქიმიის წიგნი“

ვახტანგ VI-ის მიერ შედგენილ ძეგლში ასახულია სპარსული და რუსული წყაროების კვალი; ამასთანვე მასში წარმოდგენილია ორიგინალური პარაგრაფებიც, რომლებსაც მაღალ შეფასებას აძლევენ ქართველი მეცნიერები. ხელნაწერი გადაწერილია ვახუშტი ბაგრატიონის ხელით; მის მიერვეა შესრულებული სპეციალური, ფიზიკისა და ქიმიის ხელსაწყოთა, ნახაზები. გადაწერილია მხედრულით, შავი მელნით, სათაურები – სინგურით

XVIII ს-ის 40-იანი წლები

ქაღალდი, 72 ფ., ზომა: 16×10 სმ.

გადამწერი: ვახუშტი ბატონიშვილი (ბაგრატიონი)

გადაწერის ადგილი: რუსეთი

S 3721

სანირი მასალა

ავგაროზი

წარმოადგენს ერთი მთლიანი ქაღალდისგან გამოჭრილ, ერთმანეთთან დაკავშირებულ 24 მრგვალ ნაჭერს, რომელთაგან პირველ ორზე ფერადებით დახატულია ქრისტეს სახე. დანარჩენი 22 ნაჭერი უჭირავს ტექსტს, რომელიც ჩანერილია მრგვალად მოხაზულ ფერად ნრებში და დევს საგანგებოდ მოქარგულ ძველებურ ძოლჩაში, რომლის ზომაა 6×7. გამოკრული აქვს აპრეშუმის სარჩული, ბოხჩა წარმოადგენს მოქარგულობის საყურადღებო ნიმუშს. ხელნაწერი შემოწირულია ცნობილი ქართველი მეყვავილის მიხეილ მამულაშვილის მიერ.

XIX ს.

ქაღალდი, ზომა: 35×23 სმ.

Q 283

და ბოლოს, უნდა აღვნიშნოთ საერო ხელნაწერთა შორის თავიანთი დანიშნულებითა და იერსახით გამორჩეული ე. ნ. სახალხო, საოჯახო მოხმარების, თილისმის ფუნქციის მქონე მცირე წიგნები – „ავგაროზები“, რომელთაგან ზოგიერთი შეიცავდა ავგაროზის ეპისტოლეს, წმინდა გიორგის ლოცვებს და სახარების მონაკვეთებს.

ქართულ ხელნაწერ ტრადიციაზე საუბრისას წიგნისა თუ დოკუმენტის შინაარსის, ფორმისა და მხატვრული მრავალ-ფეროვნების პარალელურად უნდა შევჩერდეთ საწერ მასალა-ზე. სწორედ იგი წარმოადგენს წიგნის ხანგრძლივობის, მისი მხატვრული იერსახის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანეს საფუძვ-ელს. როგორც უკვე აღინიშნა, ქართული მწიგნობრობა ერთ-დროულად დაიწყო როგორც საქართველოში, ასევე მის ფარგ-ლებს გარეთ – ქრისტიანულ აღმოსავლეთში. საზღვარგარეთის ქრისტიანული ცენტრებისაკენ ქართველი მწიგნობარი ბერების ლტოლვას, უპირველეს ყოვლისა, განაპირობებდა ერთიან სარწმუნოებრივსა და კულტურულ სივრცესთან თანაარსებო-ბის სურვილი. სწორედ ამ სურვილმა აათვისებინათ მათ ის-ტორული სირია-პალესტინისა და ბიზანტიის კულტურული გამოცდილება და, ამასთანავე, ხელი შეუწყო ხელოსნობის ეროვნული, ტრადიციული, დარგების შემდგომ განვითარებას. რადგან წიგნის შექმნა წარმოებითი პროცესია, ბუნებრივია, ქართულ ხელნაწერ კულტურას უნდა მიეღო უკვე არსებული და აპრობირებული სამწიგნობრო გამოცდილება. მიუხედავად იმისა, რომ ქართული ხელნაწერი ტრადიციის დასაწყისისთვის (V ს.) ქრისტიანულ აღმოსავლეთში გავრცელებული იყო საწერი მასალის ორი სახეობა – პაპირუსი და ეტრატი, ქა-

რთულმა მწიგნობრობამ უპირატესობა ტყავის მასალას, ანუ ეტარატს მიანიჭა. ამგვარ არჩევანს, ბუნებრივია, ეკონომიკური საფუძველიც ჰქონდა. საწერი მასალის – პაპირუსის უცხოეთიდან შემოტანა დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო ფინანსურ დანახარჯებთან მაშინ, როდესაც ტყავის წარმოება და დამუშავება საქართველოში ხელოსნობის ტრადიციულ დარგს განეკუთვნებოდა. ამის დასტურად თუნდაც ის ფაქტიც კმარა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში, კახეთში, სადუღარას ველის არქეოლოგიურ მასალაში აღმოჩნდა ჯერ კიდევ შეუძლიას ხანის ტყავის სამკუთხა ტვიფრული დროშები. თუმცა, აქვე უნდა ითქვას, რომ ტყავის ნედლეულის საწერ მასალად გარდაქმნის ტრადიცია ქართულ კულტურას ქრისტიანული ხმელთაშუა ზღვის აუზის სამწიგნობრო სივრციდან უნდა შეეთვისებინა. სწორედ ამაზე მიგვანიშნებს როგორც ტერმინი „ეტრატი“, რომელიც მომდინარეობს ბერძნული tetradion-იდან და თავდაპირველი მნიშვნელობით ოთხი ფურცლისაგან შედგენილ რვეულს აღნიშნავს, ასევე ბერძნული kharte-s ანალოგით შემოტანილი ფურცლის აღმიშვნელი „ქარტა“. სხვათა შორის, ქრისტიანობის გავრცელებამ და წიგნიერი ცხოვრების დასაწყისმა ბიძგი მისცა ეტრატის წარმოებას საქართველოში. მწერლობის დასაწყისათვის საწერი მასალის წარმოების ტექნიკური პროცესი – ბალნისა და ხორციანი ნაწილის მოსაცილებლად ტყავის კირიან წყალში დალბობა, ბასრი აირალით გაფხეკა, გლუვი ზედაპირის მისაღებად ტყავის კვლავ კირნარევ წყალში მოთავსება, გადაჭიმვა-გაშრობა-გალესვა, ფურცლის გათეთრების მიზნით კვლავ კირითა და ცარცით მისი დამუშავება – სრულად იყო ათვისებული, რადგანაც V-VI საუკუნეების ქართული პალიტესტეტები გადაწერილია კარგად დამუშავებულ მაღალი ხარისხის ეტრატის ფართო ფურცლებზე, ტექსტი ნაწერია გაშლილად, ფურცლის ეკონომიის გარეშე, რაც ცხადყოფს, რომ ძველ საქართველოში ტყავის საწერი მასალის მოპოვება გასაჭირს არ წარმოადგენდა. ფურცლის დაკაბადონების, ანუ ტექსტის მასზე განაწილების, ფართო აშიების გამოყოფის ადრეული წესი არ შეცვლილა არც წიგნის რეპერტუარის გაფართოვებისა და მისი მოცულობის ზრდის შემდგომ. IX-X საუკუნეებში საქართველოში მაღალი ხარისხის ეტრატზე გადაწერილი ყოველდღიური დანიშნულების სამონასტრო თუ საგანგებო მნიშვნელობის ხელნაწერი წიგნები

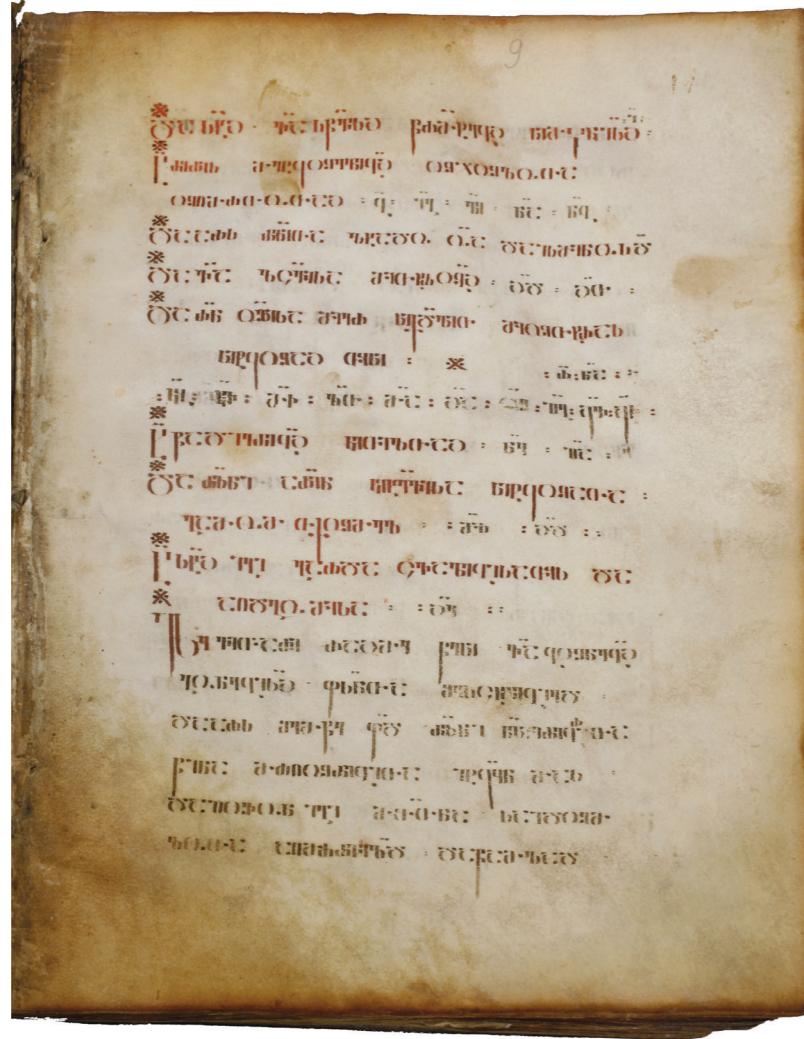
ნაწერია ფართოდ, გაშლილად, ფურცლის დაუზოგავად, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ საქართველოში ტყავის საწერი მასალას წარმოებამ სათანადო სიმაღლეს მიაღწია.

სხვაგვარ ვითარებას ვხვდებით საზღვარგარეთის სამონასტრო ცენტრებში შექმნილ ქართულ წიგნებში. მათი გადამწერები ეკონომიურად იყენებენ ტყავის ფურცელს, ხშირად ტექსტებს იწერენ ჩამონაჭერ გვერდებზეც კი. ამგვარ ეკონომიას განაპირობებდა ის გარემოება, რომ უცხოეთში მოღვაწე ქართველი ბერ-მონაზვნები იძულებულ იყვნენ შეესყიდათ საწერი მასალა ან ესარგებლათ სკრიპტორიუმში არსებული მარაგით, რომელიც განკუთვნილი იყო არა მხოლოდ ქართული ხელნაწერი წიგნისათვის.

ქართველ მწიგნობარ ბერთა იძულებით მდგომარეობას – შეესყიდათ ან ესარგებლათ საწერი მასალის სკრიპტორიუმში არსებულ მარაგით – უნდა ვუმადლოდეთ ჭილზე

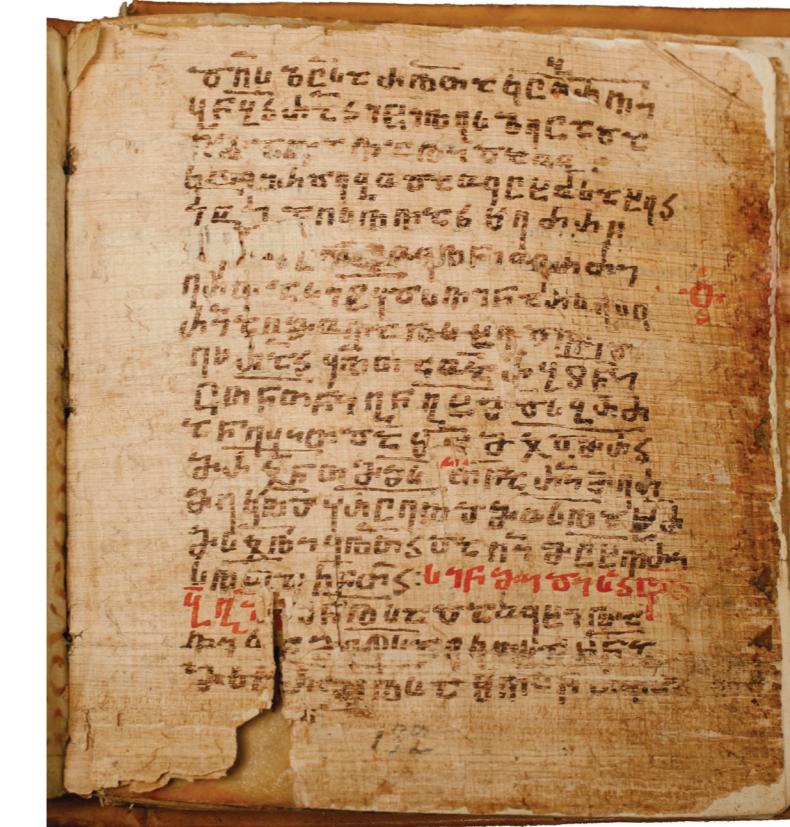
ეტრატი. პალიმფსესტი.
ქვედა ფენა. V-VII სს.
H 1329

ეტრატი. X ს.
A 38

გადაწერილი ორად ორი ქართული ხელნაწერის არსებობა-
საც. ეს არის X საუკუნეში პალესტინაში შექმნილი წიგნები
– მთელი წლის სადღესასწაულო საგალობელთა კრებული –
იადგარი და ფსალმუნის ფრაგმენტი. დღეს მეორე მათგანი
დაცულია პეტერბურგის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის
ბიბლოთეკაში, ხოლო პირველი – საბანმიდაში გადაწერილი
ხელნაწერი – ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. საინტერესოა,
რომ ამ წიგნში საწერ მასალად გამოყენებულია არა მხოლოდ
პაპურუსი, არამედ ეტრატიც. სწორედ ამიტომაც ეს კრებული
ჭილ-ეტრატის იადგარის სახელწოდებითაა ცნობილი. ამ ორი
მასალის ერთდროული, შერეული გამოყენება გვაფიქრებინებს,
რომ უკვე X საუკუნეებისათვის თვით პალესტინაში ჭილი წარ-
მოადგენდა იშვიათ და, შესაძლოა, ძვირად ღირებულ მასალას.

ჭილი, ანუ პაპირუსი. X ს.
H 2123

გადამწერმა ისარგებლა მონასტრის სკრიპტორიუმის მარაგით
და იძულებული გახდა რიგ შემთხვევაში გამოეყენებინა უკვე
ერთხელ ნაწერი და შემდგომ გადარეცხილი ეტრატი. სწორედ
ამიტომაც ჭილ-ეტრატის რამდენიმე ფურცელი პალიმფსე-
ტია, ამათგან ზოგის პირველი ფენა ქართულია, ზოგისა კი –
ბერძნული.

საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ საზღვარგარეთის სკრიპ-
ტორიუმებში ქართველი ბერების სამწიგნობრო მოღვაწეობას
ხშირ შემთხვევაში ფინანსურად უზრუნველყოფდნენ ქართველი
მეფე-დიდებულები და საქართველოს ეკლესია. მწიგნობრები
შემოწირულობას იღებდნენ ზოგჯერ ფულადი და ზოგჯერ კი
წიგნისთვის საჭირო მასალის სახით. ამგვარი შეწირულობები
განსაკუთრებით თავს იჩენდა ე. წ. საზეიმო წიგნების გადაწერ-

ფურცლოვანი ოქრო. 1054 ნ.

A 484

ცალკე უნდა გამოიყოს ფურცლოვანი ოქროსაგან დამზა-
დებული ოქრომელანი, რომელიც გამოიყენებოდა როგორც
წერის, ასევე მოხატვა-შემკობის დროს. ოქროს ფხვნილის წე-
ბოვან ნივთიერებასთან შერევის შედეგად მოღებული ეს მელ-
ანი ძირითადად გვხვდება საგანგებოდ გადაწერილსა და შემ-
კულ სელნაწერებში საზედაო ასოების, სათაურების, ზოგან
მინაწერებისა და მხატვრულ-დეკორატიული ელემენტებისათ-
ვის. გვიანდელ ტრადიციაში ოქრომელანი აღარ გამოიყენება.

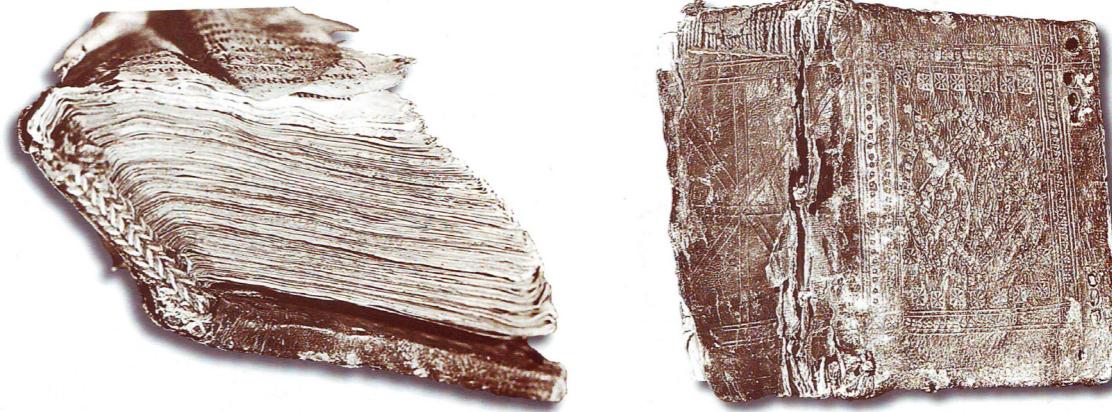

92

წიგნის კულტურულ-ისტორიული ღირებულების შეფასე-
ბისას საგანგებო მნიშვნელობა ენიჭება ყდას. წიგნის შემად-
გენელი ყველა კომპონენტიდან (საწერი მასალა და მელანი,
ტექსტობრივ-რედაქციული თავისებურებები და მხატვრულ-
დეკორატიული სისტემა) იგი ყველაზე ნაკლებ უძლებს დროსა
და საჭიროებს განახლებას. უძველეს ხელნაწერებს არ შემორ-
ჩათ თავდაპირველი ყდები არა მხოლოდ წიგნების გადანაცვ-
ლების, არამედ მათი ხშირი გამოყენების გამოც. დროთა ვი-
თარებაში, შესაძლოა, ერთი ეგზემპლარი რამდენჯერმეც კი
აიკინძულიყო და ჩასმულიყო ყდაში. შესაბამისად, სწორედ
ყდა ასახავს წიგნის მხატვრულ-ესთეტიკური თავისებურებე-
ბის განვითარების ვრცელ პერიოდს – ცალკეული ეგზემპლა-
რის შექმნიდან დაწყებული მისი განახლების ბოლო ეტაპის
ჩათვლით. დღეს ჩვენ ხელთ არსებული ტყავის ყდების დიდი
უმრავლესობა XVII-XIX სს-ით თარიღდება.

ადრეული ყდების წარმოების ტექნოლოგიური პროცესე-
ბის, მხატვრული თავისებურებებისა თუ ოსტატების შესახებ
საუბარი დღეს ძალზე რთულია. გარკვეულ ინფორმაციას,
ოსტატის ვინაობასა და მწირ ისტორიულ ცნობებს გვაწვდის
თავად ხელნაწერზე დართული ანდერძ-მინაწერები. მათ სა-
ფუძველზე თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ წიგნს ქმნიდნენ

ხელოსნურ ჯგუფებად დაყოფილი მწიგნობრები, რომელთა შორისაც იყვნენ ყდის ოსტატები. ეს იმდენად მყარი პროფესია იყო, რომ არსებობდა ყდის ხელობასთან დაკავშირებული სპეციალური ტერმინებიც კი – „მოსვა“, „კაზმვა“, „შეკვრა“. თავად პროცესი კი გულისხმობდა როგორც წიგნის კინძვას, მისი ტყავის ზედაპირის მხატვრული ელემენტებით შემკობას, ასევე დაზიანებული ყდის განახლებას. ყდის შექმნისა და მისი ხელოვნების შესახებ მხოლოდ ანდერძ-მინაწერების საფუძველზე აგებული მსჯელობა მარტო თეორიული განსჯისა და ვარაუდის ფარგლებს არ გასცდებოდა, რომ, საბეჭიეროდ, არ შემოგვრჩენოდა ადრეული, IX-X საუკუნეების ყდები.

ტყავისა და მეტალის კომბინირებული ყდა; სქელი, სწორად მოჭრილი ხის დაფები, რომელზეც შეიმჩნევა ტყავის სამი ფენა: პირველი შრე (IX ს.) ფრაგმენტული, ამოუტვიფრავია; მეორე შრე (X ს.) შენარჩუნებულია მხოლოდ ზედა ფრთის ცენტრალურ ნაწილში. ძლიერ დაზიანებულ ტყავზე ამოტვიფრულია წრეში ჩახაზული ჯვრის სტილიზებული ფორმა – რომბისებური წნული ორნამენტიები ჩახვეული ბოლოებით, რომელიც გაფორმებულია მცირე ზომის დეკორატიული სამსტევალებით, შემავსებელი ტვიფრებით. ამოტვიფრულ ტყავის ზედაპირზე დამაგრებულია გრავირებული, საშუალო ზომის ტოლფერდა ჯვარი (XIV ს.). ვერცხლზე ამოკვეთილი ნახატის სახეს ფოთლოვან-ყვავილივანი ორნამენტი ქმნის. მესამე, სქელი ტყავის შრე (XVI ს.), რომელიც ამჟამად მოხეულია, შემორჩენილია ყუის მხარეს.

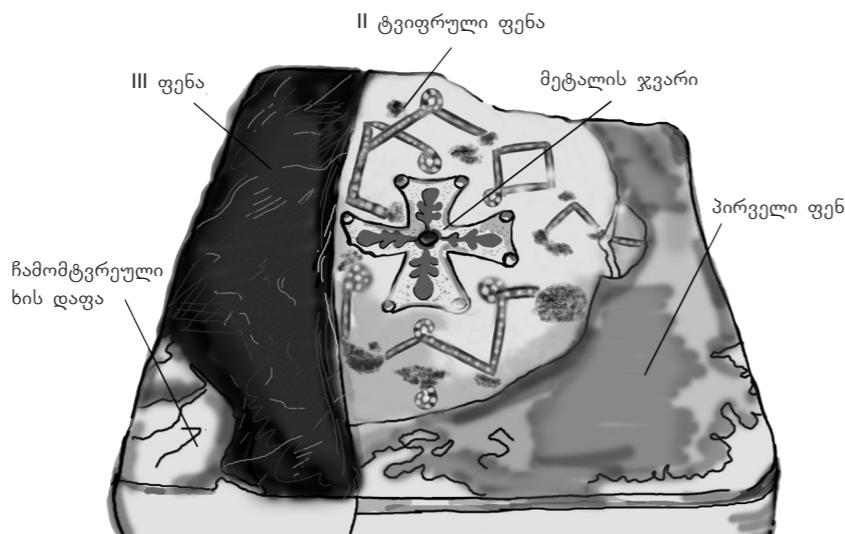
ადიშის ოთხთავი. 897 წ.

ყდა: IX-X, XIV-XVI ს.ს., ზომა: 30x27 სმ.

IX ს-ის ყდიას ოსტატი: მიქაელი

დაცულია სვანეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში

2008 წლის მხატვრული ასლი: მ. ებრალიძე

ღია ყავისფერი ტყაგადაკრული ყდა; ხის მასიური დაფები მოჭრილია ხელნაწერის ფურცლების პირზე. ყდის ზედაპირზე გამოსახულია წრესა და კვადრატში ჩახაზული სტილიზებული ტოლგვერდა ჯვარი. გამოყენებულია ხაზოვანი ტვიფრის ტექნიკა. კიდესთან მიუყვება ერთმაგი აშია, რომელსაც ჩარჩოდ აკრავს სამ-სამი ხაზი. კონტურებს აფორმებს მცირე ზომის დეკორატიული ბურთულები. ასევე გამოყენებულია ოთხეულები ფორმის შემავსებელი დეკორატიული ტვიფრი.

ლიტურგიკული კრებული. IX-X ს.ს.

ყდა: X ს., ზომა: 13x14,5 სმ.

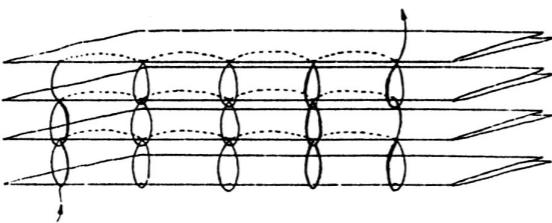
ყდის ოსტატი: იოვანე-ზოსიმე

Sin. Geo. N. 26; ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ფოტოსლი

ბოლო დრომდე ცნობილი იყო ადრეული ყდის სამიოდე ნიმუში და ისიც დაცული სინის მთის წმ. ეკატერინეს მონასტრის წიგნსაცავში. 2008 წელს სვანეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში ორ მნიშვნელოვან ხელნაწერზე – ადიშის ოთხთავსა და ადიშის იადგარზე გამოვლინდა IX-X ს-ის ყდების ფრაგმენტები. დღეს თამამად შეგვიძლია ვისაუბროთ IX-X საუკუნის ყდის წარმოების ტექნოლოგიურსა თუ მხატვრულ ასპექტებზე. ადრეული ტიპის ქართული ხელნაწერის ტყავის ყდების ორნამენტი აღმოსავლური ტოლფერდა ჯვრის სტილიზაციის საფუძველზე იგება. ყდებს ტვიფრავდნენ სველ ტყავზე ჩხვლეტის მეთოდით. ტყავზე ფარგლისა და სპეციალური წვერნამასილებული ხელსაწყოს მეშვეობით გამოსახავდნენ წრეში ჩახაზულ ჯვრებს, რომბისებურ წნულ ორნამენტებს ჩახვეული ბოლოებით, სხვადასხვა ფორმის შემავსებელ და საბორდიურე

ტვიფრებს, გამოიყენებოდა ხაზოვანი ტვიფრის ტექნიკა. და-
მლების მცირე რაოდენობის გამო ხშირად მრავალსახოვნების-
თვის საბორდიურე ტვიფრებით ამკობდნენ ყდის შიდა სივრ-
ცეს, ან პირიქით შემავსებელ ტვიფრებს იყენებდნენ აშიების
გასაფორმლებლად.

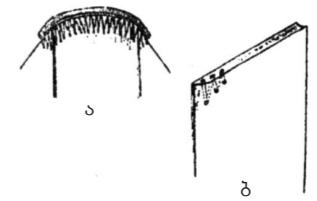
ყდის ისტორიაში საგანგებო ყურადღება ექცევა წიგნის
კორპუსის შექმნას, რაც გულისხმობს რვეულებად დაკეცილი
ნაწერი ფურცლების კინძვას, ხის დაფების მიმაგრებას.
სწორედ ამ სანარმოო პროცესში ვლინდება ქართული წიგნის
ყდის ოსტატების ორიგინალური შემოქმედება. ამ ტექნიკას V
ს-შივე ეყრდნობა საფუძველი, რასაც მონაბეჭდის V-VIII სს-ით დათა-
რილებულ პალიმფსესტურ ფურცლებზე შემორჩენილი რვეუ-
ლებრივი აღრიცხვის კვალი.

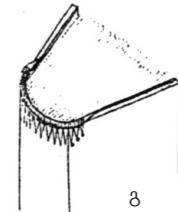
„ჯაჭვური კერვა“, რომელიც მიიღება ერთი ნემსისი ტექნიკით

ადრეული ქართული ხელნაწერი წიგნის ხის დაფები
მასიურია და ჩამოჭრილია ხელნაწერის ფურცლების პირზე,
რომლებსაც სამივე მხარეს, კიდეებმზე მოუყვება ღარი.
წიგნი იკვრება კომბინირებული ტექნიკით, რაც გულისხმობდა
ერთდროულად რვეულების ჯაჭვისებურ აკინძვასა და ხის
დაფების მიმაგრებას.

- ა. კაპტალის მიმაგრება რვეულებად აკინძულ წიგნის ბლოკზე
- ბ. მასიური, სწორად მოთლილი ხის დაფა
- გ. სწორად მოთლილი ხის დაფები, მოჭრილი ხელნაწერის
ფურცლების პირზე

ქართული ხელნაწერი წიგნის ყდის ოსტატები დაფების
დასამაგრებლად რვეულების დაკეცილ კიდეებს V ფორმის
ჩანაჭდეს უკეთებდნენ, რაც საშუალებას იძლეოდა შემკვრელი
ძაფი არ გამოკვეთილიყო ყუაზე და არ დაეზიანებინა ტყავი.
ამ ტექნიკით აკინძული წიგნის ყუა გლუვია. „გრეკაუის“
სახელწოდებით ცნობილი ეს მეთოდი ტიპურია ბიზანტიური
წრის ადრეული ხელნაწერი წიგნის კინძვისათვის. ყდის ხის
დაფებს, რომლებზედაც მოგვიანებით გადაიკვრება ტყავის
ზედაპირი, დაჰყვება პორიზონტალური ღარები, რომლებშიც
ჯდება თოკები. ღარები შეესაბამება „გრეკაუის“ დონეს.
მხოლოდ ქართული ხელნაწერებისთვისაა დამახასიათებელი
შეკერვის კომბინირებული ტექნიკა.

ღია ყავისფერი ტყავადაკრული ტვიფრული ყდა; სქელი, სწორად მოთლილი ხის დაფები ემთხვევა
ხელნაწერის ჩამონაჭერს; აქვს ტყავის ორი თასმა; ყდის ზედაპირს კრავს სამი ხაზისაგან შემდგარი
არშია. შიდა სივრცის არე უჭირავს სამეუთხედ პოსტამენტზე შემდგარ ჯვარს. როგორც ჯვარი, ასევე
პოსტამენტიც შესრულებულია ხაზოვანი ტვიფრით. ყდის ზედაპირზე თავისუფალ ადგილებს ავსებს
როგორც დიაგონალური ხაზები, ასევე მცირე ზომის სამსჭვალის ტიპის შემავსებელი ტვიფრები.

წყაროსთავის ოთხთავი. X ს.

ყდა 1070 ნ., ზომა: 22,5x19 სმ.

ყდის ოსტატე: იოვანე

რესტავრირებული ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში

A 98

ყავისფერი ტყავგადაკრული ტვიფრული ყდა. სქელი, სწორად მოთლილი ხის დაფები; კიდეებზე მიუყვება ღარები. გვხვდება მეორადი აკნძვის კვალი. გამოყენებულია მიმაგრების სწორხაზოვანი ტექნიკა. ტყავის ზედაპირზე ტვიფრის სახე თითქმის წაშლილია: აშიაზე იყითხება დეკორატიული ბურთულების კვალი, მცირე ზომის ჯვრები, ოვალური ფორმის შემავსებელი ტვიფრები. ყუა – მომრგვალებული, ამოუტვიფრავი. შემორჩენილია ჭრელი კაპტალის მცირე ფრაგმენტი. ფორზაცები დაკარგულია.

ბასილი დიდი, თარგმანებად ფსალმუნთა. 1035 ნ.

ყდა: XI-XIII სს., ზომა: 20×13,5 სმ.

XI ს-ის ყდის ოსტატი: დავით ჯიბისძე

A 135

მუქი ყავისფერი ტყავგადაკრული ტვიფრული ყდა; ხის დაფები ოდნავ გათხელებულია; ყდის ზედაპირს მთლიანად ავსებს საშუალო ზომის მართულხა ფორმის დეკორატიული საბორდიურე ტვიფრი; ყუაზე რელიეფურად იკვეთება შეკერვის სამი ადგილი – XVIII ს.-ის რესტავრაციიც კვალი. გამოყენებულია განსხვავებული ფერისა და ხარისხის ტყავი. შეიმჩნევა ყვითელი ძაფებისაგან გაეთხებული კაპტალი. ყდის შიდა ზედაპირზე დაკრულია ზოლებიანი გახუნებული ქსოვილი. ყდას უნდა ჰქონოდა სამი შესაკრავი, დღესდღეისობით დაკარგულია. ხელნაწერი ეკუთვნოდა სულხან-საბა ორბელიანს.

სჯულისკანონი. 1031 ნ.

ყდა: XVI ს., რესტავრირებულია XVIII ს-ში

ზომა: 21×16,5 სმ.

A 96

მუქი ყავისფერი ტყავგადაკრული ყდა; გამოყენებულია ორმაგი ხის დაფების მიმაგრების ტექნიკა. მოჭედილობის ფრაგმენტი შემორჩენილია ყდის ქვედა ფრთაზე; ძლიერ დაზიანებული ხელნაწერის ზედაპირზე დაკრულია ლითონის ბურთულები, სამსჭალები. ხელნაწერი აკინძულია „გრეკაჟის“ ტექნიკით. შეიმჩნევა ნიგნის მეორადი აკინძვის კვალი. შემორჩენილია დაშლილი კაპტალის ფრაგმენტი. ზედა ფრთაზე შემორჩენილია ლითონის მასიური წაწვეტებული, სოლის მაგვარი შესაკრავები; თასმები დღეისათვის დაკარგულია

ოთხთავი. 1048 ნ.

ყდა: XIII-XIV სს., ზომა: 21,5×13,5 სმ.

H 1741

როგორც ვხედავთ, ხელნაწერებზე გვხვდება ნიგნის შეკვრის ადრეული მეთოდები, კერძოდ სწორხაზოვანი, რომლის დროსაც ხის დაფებზე ღარები ჩაჭრილია ვერტიკალორად. ორმაგი ხის დაფები მიმაგრებულია აკინძული ნიგნის ბლოკზე ამ დროს აკინძვის შედეგად დატოვებული თოკები იფარება ხის დაფებში. მიუხედავად ხელნაწერი წიგნების ხელახალი შეკაზმვისა, ყდაზე მაინც გვხვდება აკინძვის ადრეული ელემენტები, რაც იმით უნდა ავხსნათ, რომ ყდის დამუშავების ტრადიცია – ტექნიკა, იარაღები, დეკორი უცვლელი დარჩა.

ხის დაფებზე, შიდა (უკანა) მხარეს შეიძლება დაკრული იყოს აბრეშუმის ნაჭერი, ეტრატი ან ქალალდი. ფორზაცს, გარდა პრაქტიკული დანიშნულებისა, წმინდა ესთეტიკური მხარეც აქვს. იგი ფარავს ყველა იმ დეფექტს, რომელსაც ხელნაწერის ყდაში ჩასმისას ტოვებდა მკაზმველი. ფორზაცის

ერთი ფურცელი იკინძებოდა ხელნაწერთან ერთად, მეორე კი ეკვროდა ხის დაფებს. ფორზაცად გამოყენებულ ქსოვილს, ეტრატს თუ ქაღალდს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება წიგნის ყდის შესწავლისა და დათარიღების საქმეში. ხელნაწერი წიგნი იკვრებოდა ლითონისთავიანი ორი ან სამი ტყავის თასმით, რომლებსაც „ლილო-კილონი“ ეწოდებოდა. ყდაზე შესაკრავების რაოდენობა დამოკიდებული იყო თვით ხელნაწერის ფორმატზე. იყო წიგნის ისეთი ყდებიც, რომლებსაც არ ჰქონდათ „ლილო-კილონი“ და თავებგახვრეტილი ტყავის თასმები პირდაპირ მაგრდებოდა, სოლის მაგვარ მეტალის ჩამოსაცმელებზე.

გარკვეული ცვლილებები შეიმჩნევა XVII ს. ხელნაწერთა ყდებზე: ტყავგადაკრული ხის დაფები, მოყვანილობისა და მხატვრული გაფორმების მხრივ, XVI ს. ყდების მსგავსია, მხოლოდ ყუაზე ჩნდება შეკერვის რელიეფური ადგილები, არ გამოიყენება „გრეკაუის“ ტექნიკა, შეიძლება ყუაზე შეგვხვდეს „გრეკაუის“ ჩაღრმავება, მაგრამ ის უსათუოდ ზედაპირულია. XVII ს. ყდები ქართული წიგნის ყდის ისტორიაში გარდამავალ საფეხურს წარმოადგენენ ადრეულ (X-XVI სს.) და გვიანდელ (XVIII-XIX სს.) ყდებს შორის.

ყავისფერი ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა. ხის დაფები ემთხვევა ფურცლების ჩამონაჭერს, ოდნავ მომრგვალებულია; ყდის ზედაპირს კვეთს დიაგონალური ხაზები, გაფორმებულია საშუალო ზომის ვარდულებითა და ოვალური ფორმის დეკორატიული შემავსებელი ტვიფრებით. ასევე გვხვდება სამყურას ტიპის ფოთლოვანი ონიმენტის შემცველი ტვიფრი. ქვედა ფრთა მცირედ განსხვავდება ზედასაგან. ყუა მორდვეულია, ჩანს „გრეკაუის“ ტექნიკა და ჯაჭვური აკინძვის კვალი. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ რელიეფურ ადგილებზე დაყოლებულია წინასწარ სპეციალურად მომზადებული თოკივით დაგრეხილი ტილოს ნაჭრები. მკაზმველს ხელოვნურად შეუვსია „გრეკაუის“ შედეგად მიღებული ჩაღრმავებები. ყუა ძველი რესტავრირებულია. კაპტალი დაზიანებულია. ყდაზე შიდა მხრიდან გამოკრულია მოჩითული ქსოვილი. შესაკრავები დაკარგულია.

შატბერდის კრებული. 973-976 წწ.

ყდა XVI-XVII სს., რესტავრირებული XVIII ს-ში

ზომა: 28,3×23 სმ.

S 1141

ტყავგადაკრული ტვიფრული ყდა; სწორად მოთლილი ხის დაფები; ჩამულია ოქროთი მოვარაყებულ, ინკუსტრირებულ აღმოსავლურ ტყავის ტყავში. ასევე გაფორმებულია აღმოსავლურ სტილით როგორც ზედა, ისე ქვედა ფრთის შიდა მხარეც. გამოყენებულია ნაზი მცენარეული ორჩამენტის შემცველი მართკუთხედის ფორმის მოზრდილი ცენტრალური ტვიფრი. აშიებად მიუყვება ოვალური მოყვანილობის საბორდიურე და კუთხის ტვიფრები. შიდა არშია ინკუსტრირებულია. გამოყენებულია სხვადასხვა ფერის ტყავი. ყდა გაკეთებული უნდა იყოს აღმოსავლეთის რომელიმე ქვეყანაში. რესტავრირებულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

„ვეფხისტყაოსანი“. XVI-XVII სს.

ყდა: XVII ს., ზომა: 37,2×24 სმ.

H 2074

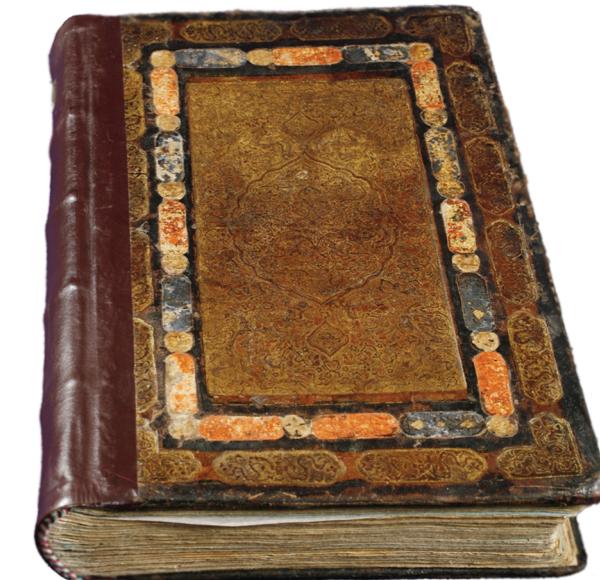

მუქი შინდისფერი ტყავგადაკრული ხის ყდა; ხელნაწერის ფურცლების პირზე სწორად მოთლილი დაფები ოდნავ თხელია; ყდის ზედაპირზე არშიად გამოყენებულია მართკუთხედის ფორმის ბადისებური ნახატის შემცველი საბორდიურე ტვიფრები. ცენტრში გამოსახულია ჯვარი, რომელიც შედგება პატარა მართკუთხედის მოყვანილობის საბორდიურე ტვიფრებისაგან. ყუაზე რელიეფურად იკვეთება შეკერვის სამი ადგილი.

კრებული. 1669 წ.

ყდა: XVII ს., ზომა: 21×15 სმ.

A 179.

ხელნაწერი წიგნის შექმნაში საერო არისტოკრატიის ჩართვის შემდგომ იქმნება მდიდრულად შემკული ჭედური ყდები. ეს პროცესი სათავეს იღებს XI საუკუნიდან. ამ ეპოქის ჭედური ყდის მქონე შავ მთაზე, კალიბოსის ლავრაში, გადაწერილი ხელნაწერი ამჟამად ინახება მოსკოვის საჯარო ბიბლიოთეკის შჩუკინის კოლექციაში. სამწუხაროდ, ვერ მოაღწია 1054 წელს ამავე სამონასტრო ცენტრში გადაწერილმა, ბალვაშთა ფეოდალური სახლის დაფინანსებით მოჭედილი ალავერდის ოთხთავის ჭედურმა ყდამ, რომლის ზუსტ აღწერილობასაც ვეცნობით თავად ხელნაწერზე 1059 წელს დართული ანდერძიდან. სწორედ ამ ანდერძის საფუძველზე XVII საუკუნეში ხელნაწერი წიგნის ყდის რესტავრაცია ითავა სამეგრელო-ოდიშის მთავარმა ლევან დადიანმა, რომელმაც წიგნი ტყავისა და მოოქრული ვერცხლის კომბინირებულ ყდაში ჩაასმევინა.

ქართული ჭედური ყდის უნიკალური ნიმუშები შეიქმნა XII საუკუნეში. ჩვენამდე მოაღწია XII-XIII სს-ის ბერთის, ტბეთისა და წყაროსთავის სახარებების ჭედურმა ყდებმა. საგანგებოდ დაკვეთილი ამ ყდების ავტორები არიან ბექა და ბეშქენ ობიზრები. ამ ყდებზე ტრადიციულად გვხვდება ჯვარცმისა და ვედრების კომპოზიციები. ამ მხრივ საინტერესოა XII ს. გადაწერილი გელათის ოთხთავის ჭედური ყდა, რომლის ქვედა ფრთაზე გამოსახულია აღდგომის სიუჟეტი. გელათის ყდის

მოოქრული ვერცხლის მოჭედილი ყდა; დაზიანებული; ყდის ზედა ფრთის ცენტრში გამოსახულია ჯვარცმა, ტრადიციულად ღვთისმშობლის, იოანე მახარებლისა და ანგელოზების ფონზე; ქვედა ფრთაზე – ვედრება ღვთისმშობლისა და იოანე ნათლისმცელის თანხლებით. გვხვდება განმარტებითი წარწერები; ჭედურობის ცენტრალური ნაწილი გარშემოვლებულია წვრილი, გრეხილი ორნამენტის ჩარჩოთი. კუთხეები გაფორმებულია ფოთლოვან-ყვავილოვანი რელიეფური ორნამენტებით. ერთ-ერთი წარწერა ზედა ფრთას აშიად აკავშირ, რომელშიც იხსენიებიან: იოვანე მთავარაძე, გიორგი და დეკანოზი მიქაელ კარკაძე; ქვედა ფრთის წარწერებში იხსენიებიან მომგებლები ოქროპირი და მისი ძე დემეტრე. ყდა შემკულია ნახევრადჭვირფასი ქვებით. ქრისტეს საყდრის ქვემოთ იკითხება: „მოიჭედა წელითა ბეშქენ ობიზარისათა“. ყუა დაკარგულია, შემორჩენილია ტილოს ქსოვილი; წიგნი იკვრებოდა 4 შესაკრავით; შემორჩენილია ფრაგმენტების სახით.

ბერთის ოთხთავი. XII ს.

ყდა: XII ს., ზომა: 24x17 სმ.

ყდის ოსტატი: ბეშქენ ობიზარი

Q 906

ვერცხლის მოქრული ყდა. ზედა ფრთის ცენტრში გვხვდება ჯვარცმა ღვთისმშობლის, იმანე მახარებლისა და ანგელოზების ფონზე; ქვედა ფრთაზე – ვეძრება ღვთისმშობლისა და ნათლისმცემლის თანხლებით. გვხვდება განმარტებითი წარწერები. ჭედურობის ცენტრალური წარწერი გარშემოვლებულია წვრილი, გრეხილით; კუთხეები გაფორმებულია ფოთლოვან-ყვავილოვანი რელიეფური ორნამენტებით; ყდის ქვედა ფრთაზე იკითხება წარწერები, რომებმიც იხსენიება მომგებელი იოვანე მტბევარი. ყდა შემკულია ნახევრადძვირფასი ქვებით; უფლის საყდრის მარცხენა მხარეს, ვერტიკალურად, ოდნავ მომცრო ასომთავრულითით: „ქ[რისტ]ე, შ[ეინყალ]ე ოქრომჭე]დელი ბექა ოპიზარი“.

ყავისფერი ტყავის ყუა გაფორმებულია მცირე ზომის ვერცხლის დეკორატიული ფირფიტებით. მათი უმეტესი ნაწილი დაკარგულია. წიგნი იკვრებოდა 4 შესაკრავით, რომლებიც შემორჩენილია ფრაგმენტების სახით.

წყაროსთავის ოთხთავი. 1195 წ.
ყდა: XII ს., ზომა: 24,5×16,6 სმ.
ყდის ოსტატი: ბექა ოპიზარი
Q 907

ჭედური ყდის ფრაგმენტები დაკრულია გვიანი პერიოდის ოქროტვიფრულ ყდაზე. ტყავი ღია ყავისფერია. ხის დაფები ირიბადა მოთლილი, გადმოდის და ფარავს მთლიანი ხელნაწერის კორპუსს. ყუა იქროტვიფრულია, რელიეფურია შეკერვის ოთხი ადგილი. ყდის ზედა ფრთაზე დაკრულ მოჭედილობაზე გამოსახულია ჯვარცმა, ტრადიციულად ღვთისმშობლის, იოანე მახარებლისა და ანგელოზების ფონზე; ქვედა ფრთაზე გვხვდება მედალიონში ჩასმული ქრისტეს გამოსახულება, მავედრებელი პეტრე და პავლე; კიდეებსა და შიდა სივრცეს ავსებს ფოთლოვან-ყვავილოვანი ორნამენტი; ქვედა ფრთაზე მოთავსებულ ერთ-ერთ ნარნერაში იხსენიება მომგებელი იოავანე მტბევარი. მოჭედილი ყდა გაკეთებული უნდა იყოს ბექა იპიზარის მიერ; ტყავის ფენაზე ფრაგმენტები დაკრულია XVIII ს-ის რესტავრაციის შედეგად. ყდა

ტბეთის ოთხთავი. XII ს.

ყდა: XII, XVIII სს., ზომა: 28×20,5 სმ.

ჭედური ყდის ოსტატი: ბექა იპიზარი

Q 929

ვერცხლით მოჭედილი ყდა; ჭედურობის ქვეშ ტვიფრული ტყავი. მასიური ხის დაფები. აშიად გამოყენებულია ყვავილოვანი ორნამენტის შემცველი საბორდიურე მართკუთხედი, ოვალური მცირე ზომის ტვიფრები. ზედა ფრთა გადატეხილია, ჭედურობა დაზიანებულია. ქვედაზე გამოსახულია ჯვარცმა. ჯვართან იკითხება: „ესე არს მეუფე ჰურიათა“. ღვთისმშობლისა და წმინდა იოანე მახარებლის გამოსახულებებს ახლავს ბერძნული წარწერები. ზედა რეგისტრში მთავარანგელოზების – მიქაელისა და გაბრიელის – გამოსახულებებია. მოჭედილ ყდაზე აშიად მიუყვება მცენარეული ორნამენტი. ყდის ზედა და ქვედა ფრთაზე იკითხება ასომთავრული წარწერა. მეტალის ყდა აღადგინეს XVII-XVIII სს.; მოჭედილ ყდას აქვს ოთხი შესაკრავი: ორი წინა კიდეზე, თითო გვერდითა კიდეებზე. ხელნაწერს ერთვის გვიანდელი რესტავრატორის ანდერძი.

ოთხთავი. XII-XIII სს.

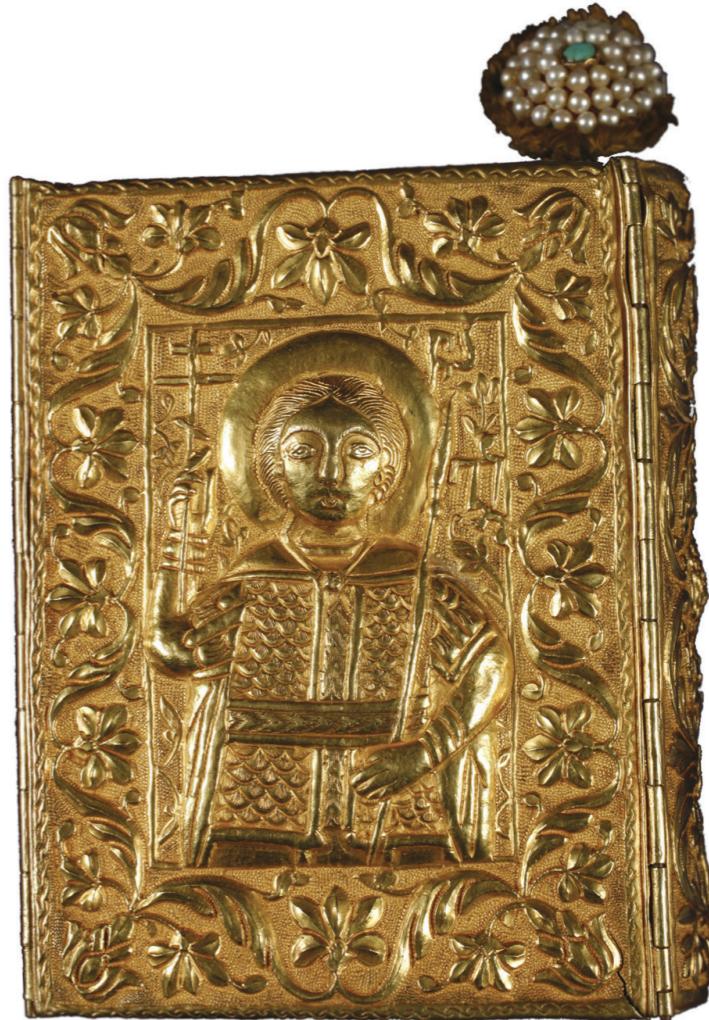
ყდა: XIV, XVII-XVIII სს., ზომა: 24×17 სმ.

A 516

ვერცხლით მოჭედილი ტყავის ყდა; დაზიანებული; ყდის ზედა ფრთაზე გამოსახულია ჯვარცმა, ტრადიციულად, ღვთისმშობლის, იოანე მახარებლისა და ანგელოზების ფონზე; ქვედა ფრთაზე გვხვდება აღდგომის სიუჟეტი; ყუაზე გვხვდება ოთხი მახარებელი; იკვრება ორი მეტალის მასიური შესაკრავით, რომლებზეც ანგელოზებია გამოსახული; აშიად აკრავს ყვავილოვანი ნახატის შემცველი ორნამენტი, რომელიც გაფორმებულია ძვირფასი თვლებით.

გელათის ოთხავი. XII ს.
ყდა XVI ს., ზომა 26,8×18,5 სმ.
Q 908

ბაჯალლოს ოქროს ბუდე შემქულია ძვირფასი თვლებით (ზურმუხტი, საფირონი და ლალი). ზედა ფრთაზე გამოსახულია მაცხოვარი, ქვედაზე კი – წმ. გიორგი. ზედა ფრთის კიდეზე მიუყვება ზურმუხტებისა და რთული ყვავილოვან-მცენარეული ორნამენტებისაგან შემდგარი აშიების უწყვეტი მნერივი, ასევე ყუასა და ქვედა ფრთის აშიაზე გამოყენებულია ფოთლოვან-ყვავილოვანი ორნამენტები. ნიგბის ნინა მხარე დაფარულია მოჭედილი მეტალით; მოჭედილობის ქვეშ ჩანს ხეზე გადაკრული ყავისფერი ტყავი. ხის დაფებზე შიგნიდან გამოკრულია შინდისფერი აბრეშუმის ქსოვილი; აქვს სანიშნე, შემქული ფირუზითა და მარგალიტებით.

ოთხავი. XVI ს.
ყდა: XVI-XVII სს., ზომა: 12,5×9,5 სმ.
A 482

ვერცხლის მოჭედილი ყდა; ზედა ფრთაზე გამოსახულია ჯვარცმა, ქვედა ფრთაზე – ღვთისმშობელი ყრმით, კუთხეებში ოთხი მახარებელი; იკითხება მთავრულით შესრულებული წარწერები.

ოთხთავი. 1543 წ.

ყდა: XVII ს., ზომა: 20,5×15 სმ.
H 2806

ვერცხლით მოჭედილი ტყავის ყდა. ფურცლების ჩამონაჭერიც (სამივე მხრიდან) დაფარულია ვერცხლისავე ფირფიტებით და იკვრება კბილანებით. ყდის ზედაპირზე გვხვდება ტრადიციული თემა – ჯვარცმის კომპოზიცია. ქრისტეს ზემოთ ასომთავრულით ამოკვეთილია განმარტებითი წარწერა: „მეუფეო, ძეო“. ქვედა ფრთაზე ჯოჯოხეთის წარტყვევნა, ფოთლოვანი ორნამენტებით. მოოქრულ ვერცხლის ყდაზე XIX ს. 20-იან წლებში ამოუკვეთავთ წარწერა, რომელშიც იხსენიებიან ზურაბ წერეთელი, მისი მეულლე, დადაიანის ასული თამარი და ძე მათი გრიგოლი, მეულლით, ძით და ასულით.

ოთხთავი. 1687 წ.

ყდა: XVII ს., ზომა: 15,5×10,6 სმ.
Q 911

ვერცხლის მოჭედილი ყდა; ზედაზე – ჯვარცმა, ქართული განმარტებითი წარწერით („ი~ნ მ~ი“: იესუ ნაზარეველი, მეუფე იუდეველთა). ღვთისმშობლისა და იოანე მახარებლის თანხლებით: ქვედაზე კი ჯოვანხეთის წარტყმევნა. სიუჟეტი პალმის ტოტების ფონზეა; ყდას გააჩნია ქართულად შესრულებული განმარტებითი წარწერები; ჩარჩოდ გამოყენებულია ჯაჭვური ორნამენტი. ყუაზე კი ფოთლოვან-ყვავილოვანი აქცენტები; შემორჩენილია მეტალის ერთი შესაკრავი. ჭედურობის ქვეშ ჩანს თხელი, ტყავგადაკრული ხის დაფები, ფორზაცად გამოყენებულია ხელნაწერის ქაღალდი.

ოთხთავი. XVII-XVIII სს.

ყდა: XVII-XVIII სს., ზომა: 6×5 სმ.

H 2266

ოქროს მოჭედილი ყდა, შემკულია ტიხრული მინანქრით; ზედა ფრთაზე აღდგომის სიუჟეტი, კუთხეებში ოთხი მახარებლი, ქვედაზე კი გვხვდება მედალიონი ჯვარცმის გამოსახულებით, კუთხეებში ოთხი წინასწარმეტყველის. მეტალის ყდას გააჩნია განმარტებითი წარწერები; ხელნაწერი ინახება ძვირფასი მძივებით ნაქარგ ქისაში.

ოთხთავი. XVIII ს.

ყდა: XVIII ს., ზომა: 6×4,5 სმ

H 1693

ვერცხლით მოჭედილი, თვლებით შემუშავი
ფარჩაგადაკრული ყდა. ზედა ფრთა
გაფორმებულია ზურმუხტისა და ლალის
თვლებით, რომლებიც ყდის ზედაპირზე
განულაგებიათ ბალჩებად, ქვედა ფრთაზე
გვხვდება ჯვარცმა, ღვთისმშობლისა და
მენელსაცხებლე დედის გამოსახულებით;
ყუა გაფორმებულია მეტალზე ამოკვეთილი
ვარდულებითა და ფოთლოვანი აქცენტებით;
აქვს ღია ფერის ძაფებისაგან დაწული
კაბტალები, დაფარულია მეტალით. შიგნიდან
ყდაზე დაკრულია ცისფერი ქსოვილი;
ფურცლების ჩამონაჭერი ოქროტვიფრულია.
ხელნაწერის მომგებელია დომენტი
კათალიკოსი.

ოთხთავი. 1714 წ.
ყდა: XVIII ს., ზომა: 6,5×4,5 სმ.
A 1097

ვერცხლის მოოქრული ლუსკუმა. ცენტრში
გამოსახულია ველრების კომპოზიცია,
მედალიონის ზემოთ გვხვდება გვირგვინი
კუთხებში მახარებელთა რელიეფური
გამოსახულებებით. ქვემოთ კი ჯვარცმა, ასევე
მახარებელთა გამოსახულებებით, რომელთაც
აქვთ რუსული განმარტებითი წარწერები:
პეტრე, პავლე, იაკობი, ანდრია; წინა კიდეზე
ამოკვეთილია წარწერა, დათარიღებული 1776
წელით. ლუსკუმა იკვრება ვერცხლის ორი
შესაკრავით. ტიპური რუსული ყდა. ხელნაწერი
სოლომონ I-ის კუთვნილება იყო.

ოთხთავი. XVII-XVIII სს.
ყდა: 1776 წ. ზომა: 8,5×13 სმ.
Q 901

ვერცხლის მოოქრული ყდა. ზედა ფრთაზე
ცენტრში აღდგომის სიუჟეტი, კუთხებში
მახარებელთა გამოსახულებები. ყდაზე
გამოყენებულია ფერწერული მინანქრის
ტექნიკა. ქვედა ფრთაზე გვხვდება ჯვარცმის
კომპოზიცია სევადით შესრულებული;
ვერცხლის ბუდეს აქვს შესაკრავი წმინდა
პეტრესა და პავლეს გამოსახულებებით; ყუაზე
გვხვდება ბიბლიური სიმბოლოები. კაბტალს
ფარავს ანგელოზების გამოსახულებები;
კიდეების ჩამონაჭერი ოქროტვიფრულია;
მეტალის ყდა გაკეთებულია რუსეთში.

ოთხთავი. 1792 წ.
ყდა: XIX ს., ზომა: 9×6 სმ.
H 1689

ფირუზებით შემკული, მოოქრული ვერცხლის ყდა; ჭედური ყდის ორივე მხარე შემკულია ორნამენტებითა და ფიგურული გამოსახულებებით. გამოირჩევა ზედა ფრთის ცენტრალურ ნაწილში წარმოდგენილი სხვადასხვა ფორმისა და ზომის ფირუზებისაგან შედგენილი ჯვარი; ყდის ზედა და ქვედა მხარეს მიუყვება ფოთლოვან-ყვავილოვანი ორნამენტისაგან შემდგარი აშია; შიდა სივრცის ოთხივე კუთხეში კი მედალიონებში ჩასმული ანგელოზების გამოსახულებებია. ისინი ჯვრის ფორმისგან გამოყოფილია სამსჭვალებით დამაგრებული პატარა ფირუზის თვლების ტალღოვანი რიგით. ზურგის მხარეს საშუალო ზომის ქრისტეს მოოქრული გამოსახულებაა. მის ზემოთ დამაგრებულია ფირუზის ხუთი თვლისაგან შედგენილი ჯვარი. ფურცლების ჩამონაჭერზეც აქა-იქ შეიმჩნევა ოქროვარაყი; ქვედა ფრთაზე იკითხება მხედრულით ამოკვეთილი წარწერა, დათარიღებული 1873 წლით. ხელნაწერი ეკუთვნოდა დადიანების ოჯახს. ყდა განიცდის ევროპულ გავლენას.

პირველნაბეჭდი სახარება. 1709 წ.

ყდა: 1873 წ., ზომა: 27,5×20 სმ.

RAR 57 (ძვ. Q 912)

ზედაპირზე წარმოდგენილია ალფომის განსხვავებული ინტერ-პრეტაცია, რომელზეც ასახულია არა ჯოჯოხეთიდან გამოსვლა, არამედ, კონკრეტულად, მაცხოვრის საფლავიდან ალფომა (ყდას XVI ს. ათარიღებენ). წარმოდგენილი სიუჟეტი გვიანი ხანის ხელნაწერთა ჭედური ყდებისთვისაა დამახასიათებელი.

რაც შეეხება ტყავის ზედაპირის ჭედური ელემენტებით შემკობას, ამგვარი ტრადიცია თავს იჩენს XIV საუკუნიდან: ოთხთავი A-499, ჯრუჭი პირველი H-1660; განსაკუთრებული სიხშირით იგი ჩნდება XVI-XVII სს-ში, როდესაც ფეოდალური სახლების წარმომადგენლები აქტიურად ერთვებიან საგანგებოდ მოხატული ძველი ხელნაწერი წიგნების დაცვა-რესტავრაციის საქმეში; სხვათა შორის, სწორედ ამ ხელახლა მოჭედილ ყდებს, რიგ შემთხვევაში, ამკობდნენ ძველი ელემენტებითაც.

მოოქრული ვერცხლის მოჭედილი ყდა; ყდის ზედა ფრთაზე გვხვდება ჯოჯოხეთის წარტყვევნა, ქვედა ფრთაზე კი – ჯვარცმა. მოჭედილ ბუდეს ახლავს ტივიზრული ტყავის ფრაგმენტი (ტვიფრის სახე თითქმის წაშლილია), ძლიერ დაზიანებული. ტყავი მუქი ყავისფერია. ყუაზე შემორჩენილია აკინძვის შედეგად დატოვებული შეკერვის კვალი. ასევე შემორჩენილია ოქრომჯედნარევი ფარჩის ფრაგმენტი. ფურცლების ჩამონაჭერი სამივე მხრიდან დაფარულია მოოქრული მეტალით, რომელზეც გამოსახულია ფოთლოვან-ყვავილოვანი ორნამენტი.

ოთხთავის მოჭედილობა. XIX ს.
ყდა: XIX ს., ზომა: 8,5×5,5 სმ.
Q 926

ტყავისა და მეტალის კომბინირებული ყდა; წინა კიდეზე აქვს მუქი ყავისფერი ტვიფრებით გაფორმებული სარქველი, ჭრელი კაპტალი. ყუაზე ამოტვიფრულია ხაზები. აქვს „გრეკაშის“ ტექნიკა, შეიმჩნევა შეკერვის რელიეფური ადგილები. იკვრება ორი წითელი კუსტარულად გაკეთებული თასმით, თანადროული დაკარგულია.

ოთხთავი. XII-XIII სს.

ყდა: XIV-XV სს., ზომა: 20×15 სმ.

A 499

მეტალისა და ტყავის კომბინირებული ტვიფრული ყდა. ყდის ზედა ფრთაზე გამოსახულია პოსტამენტზე აღმართული ჯვარი. განირჩევა წნული ორნამენტით შესრულებული საბორდიურე და ოთხუთხედი შემავსებელი ტვიფრი. ქვედა ფრთაზე შიდა სივრცეს ავსებს რამდენიმე სახის საბორდიურე ტვიფრი. ზედა ფრთაზე, ყდის განახლების მიზნით დაუკრავთ ვერცხლის სამსჭვალებით შედგენილი ჯვარი, გამოუყენებიათ ნახევრადძვირფასი ძონის თვლები (შემორჩენილია მხოლოდ ერთი ქვა). ასევე დაკრულია ორი საშუალო ზომის ჯვარი, მეტალის დეტალები. ყუა ამოტვიფრულია, კაპტალი – გაცვეთილი. სის დაფებზე (შიდა მხარეს) დაკრულია ვარდისფრი ქსოვილი.

ჯრუჭის | ოთხთავი. 936 ნ.

ყდა: XVI ს. (განახლებულია XVII ს-ში), ზომა: 25,5×20 სმ.

H 1660

ყავისფერი ტყავგადაკული ტვიფრული ყდა (ხის დაფები თხელია, რომლებიც ჩამოჭრილია ხელნაწერის ფურცლის პირზე); ნინა კიდე დაფარულია ამოტვიფრული ტყავის სარქველით; ყდის ზედაპირზე გამოყენებულია წნული ნახატის შემცველი ოთკუთხედი შემაგსებელი ტვიფრი, ასევე ყვავილოვან ნახატს ქმნის დეკორატიული ბურთულებისა და ოვალური მოყვანილობის ტვიფრების კომბინაცია; ყუა ამოტვიფრულია, გლუვი; ფორზაცად გამოყენებულია თეთრი ქალალდი; ტყავის ამოტვიფრულ ყდაზე მოგვიანებით დაუკრავთ (XVII ს.) მეტალის ხატები, ჯვრები, ფირფიტები.

ოთხთავი. XVI ს.

ყდა: XVI ს. (განახლებულია XVII ს-ში), ზომა: 20,5×15 სმ.

A 502

ტყავისა და მეტალის კომბინირებული ყდა. ზედა ფრთაზე ქრისტეს ფერწერული გამოსახულება ჩასმულია ვერცხლის ჭედურ, ძვირფასი თვლებით შემკულ ჩარჩოში. ზედა ფრთაზე ჩასმულია წმ. გიორგის XI-XII სს-ის ტიხერული მინანქრით შესრულებული გამოსახულება. ყდის ზედა მხარეზე ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერა სახარებიდან; ქვედა ფრთაზე გამოსახულია ღვთისმშობელი ყრმით. ფერწერული გამოსახულება თითქმის წაშლილია (აქა-იქ შემორჩენილია ოქროვარაყი); ყდას აქვს სარქველი; ყველა ნიშნის მიხედვით თარიღდება XVII ს-ით, მიჰყვება ღვევი დადიანის სახელოსნოში შესრულებული ხატების ხელწერას.

ოთხთავი (ალავერდის). 1054 ს.

ყდა: XVII ს., ზომა: 24,5×18,5 სმ.

A 484

სწორედ ასეთ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე XVII ს-ში მოჭედილ ალავერდის ოთხთავის ყდაზე, რომელიც უნდა შექმნილიყო სამეგრელოს მთავარ ლევან დადიანის უზრუნველყოფით მისსავე სახელოსნოში. ყდის ერთ-ერთ სამკაულად გამოყენებულია XI ს-ის მინანქრული გამოსახულება.

XVIII-XIX სს. 30-იან წლებში გადაწერილი ხელნაწერი წიგნების ყდები განვითარების მხრივ სრულიად განსხვავდებიან ადრეული (X-XVI სს.) და გარდამავალი (XVII ს.) პერიოდის ყდებისაგან.

XVIII ს-ში წიგნის ყდის გარეგნული მხარე მთლიანად იცვლება. ხის დაფების დათხელებამ და კიდეების ირიბად მოთლამ ყდა უფრო ნატიფი გახადა. ამ დროისათვის ყუა უფრო რელიეფური ხდება და, ერთგვარად, სამკაულის დანიშნულებასაც იძენს წიგნის სხვა ელემენტებთან ერთად (კაპტალი, ფორზაცი, სანიშნე, ტვიფრები). არის შემთხვევები როდესაც ტვიფრზე იკითხება მკაზმველის სახელი. ასოები, თავის მხრივ, ორნამენტის დანიშნულებასაც ასრულებენ. მედალიონზე გამოსახული ორნამენტებისა და ქართული ასოების შერწყმა მეტყველებს იმაზე, რომ ტვიფრი დამზადებულია საქართველოში და მისი ავტორი ქართველი გრავიორია. ცნობილია ჩაჩიკაშვილების ოვალური მედალიონი. ამ პერიოდის ქართული ხელნაწერი და ძველნაბეჭდი წიგნებისთვისაც, დამახასიათებელია ყდის ზედაპირის სადა გაფორმება. როგორც წესი, ქართული წიგნის ყდის გაფორმებისას ყურადღება ექცევა ყდის ცენტრალურ არეს, კუთხეებს, კიდეებს, ხოლო ყდის შიდა სივრცის დიდი ნაწილი (ტყავი) კი რჩება თავისუფალი, რომელზეც აქა-იქ შეიძლება შეგვხვდეს „შემავსებელი“ ტვიფრების სადა, ზოგჯერ „კომბინირებული“ სახეც კი, მაგრამ მკაზმველი, ყველა შემთხვევაში, ცდილობს არ გადატვირთოს ტყავის ყდის ზედაპირი. არის შემთხვევები, როდესაც ყდაზე გამოყენებულია ორი ან სამი ტვიფრის კომბინაცია, მაგრამ მკაზმველი ახერხებს ისე განალაგოს ტვიფრები ყდის ზედაპირზე, რომ მნახველს უჩნდება მრავალსახოვნების განცდა. ეს ცვლილებები ქართულ წიგნების ყდებზე მოიტანა დრომ, რაც გამოწვეულია ქართულ კულტურაზე ევროპული ხელოვნების გავლენით.

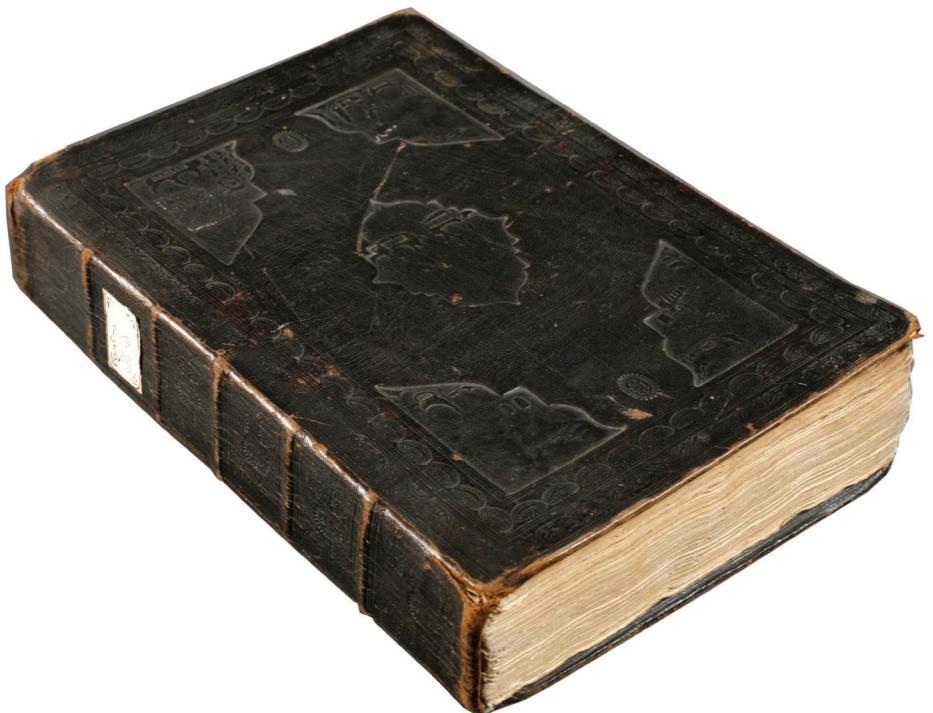

დღა ყავისფერი ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა (ხის დაფები ირიბადა მოთლილი); ზედა ფრთა მსგავსია ქვედასი. გამოყენებულია დეკორატიული რკალი, ფოთლოვან-ყვავილოვანი და ნაისრული ფორმის მცენარეული ორნამენტისაგან შემდგარი ცენტრალური ტვიფრი; აქვს ორი მეტალის შესაკრავი; ფურცლების კიდეების ჩამონაჭერი შეღებილია წითლად. ყუაზე რელიეფურია შეკერვის ადგილები, ამოტვიფრულია ყვავილოვანი აქცენტები. ფორზაცად გამოყენებულია ცისფერი ქაღალდი. აქვს დაწნული კაპტალი.

შამნი. 1738 წ.

ყდა: XVIII ს., ზომა: 16×11 სმ.

H 15

შავი ფერის ტყავგადაკრული ტვიფრული ყდა; ირიბად მოთლილი ხის დაფები დაფარულია ტყავით: მიუყვება ორმაგი აშია (მცენარეული და დეკორატიული რკალის შემცველი), ზედაზე ფრთის ცენტრში გვხვდება ჯვარცმა, ქვედაზე კი – ღვთისმშობელი ყრმით. კუთხეებში გამოსახული არიან მახარებლები. ყუაზე რელიეფურია შეკერვის ადგილები, გაფორმებული ფოთლოვანი აქცენტებითა და ოვალური დამლით, იკითხება – SHI; გააჩნია ჭრელი ძაფებისაგან დაწნული კაპტალი; ფორზაცად გამოყენებულია თეთრი ჭვირნიშნიანი ქალალდი; ხელნაწერის მომგებელია გიორგი ბატონიშვილი.

იოანე ოქროპირი, იოანეს სახარების თარგმანება. 1768 წ.

ყდა: XVIII ს., ზომა: 32,5×22,3 სმ.

H 3

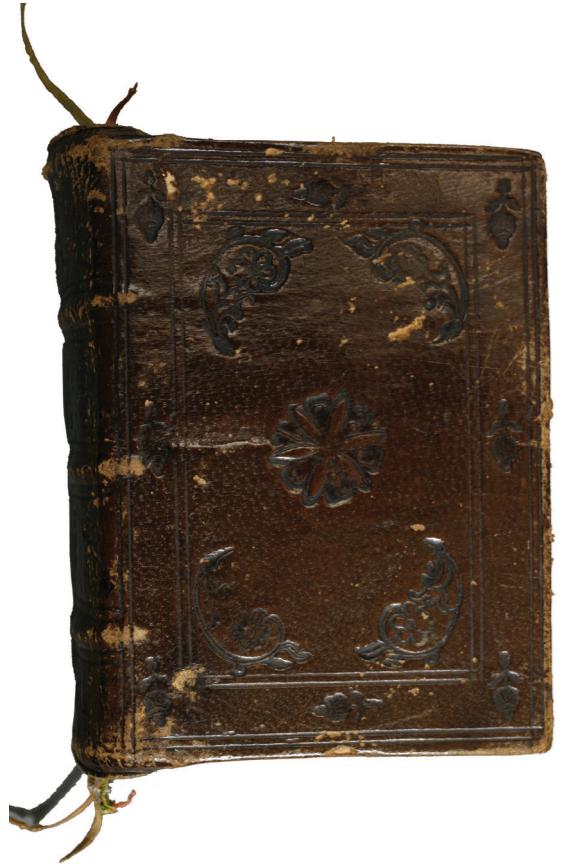

შავი ფერის ოქროტვიფრული ხის ყდა (ხის დაფები ირიბადაა მოთლილი); ყდის ზედაპირს აშიად მიუყვება ცალმაგი დეკორატიული ნახევარრკალი; ცენტრში მაცხოვრის გამოსახულებაა, კუთხეებში – ოთხი მახარებელი; თავისუფალ ადგილს ავსებს ფოლოვან-ყვავილოვანი და ვარდული ტიპის ტვიფრები. ფურცლების ჩამონაჭერი მოოქროვილია. ნიგნი იკვრებოდა ორი მეტალისთავიანი შესაკრავით; ხელნაწერზე დართულ ანდერძიდან ვიგებთ, რომ ნიგნი XVIII ს-მდე ორგზის ჩაუსვამთ ყდაში.

ოთხთავი. XII-XIII სს.

ყდა: XVIII ს-ის 60-იანი წნ., ზომა: 25,4×18,8 სმ.

Q 883

მუქი ყავისფერი ოქროტვიფრული ყდა (ხის დაფები თხელია, ირიბადაა მოთლილი); ყდის ზედაპირზე გამოყენებულია ფოთლოვან-ყვავილოვანი ორნამენტები; ქვედა ფრთის ცენტრში ამოტვიფრულია ვარდული ტიპის მედალიონი, რომელზეც მხედრულით იკითხება: „ზოსიმე“; ყუაზე რელიეფურია შეკერვის 4 ადგილი, ამოტვიფრული; ძაფებისაგან დაწყულ კაპტალებს ფარავს ყუიდან გადმოსული ტყავი.

ოთხთავი. XVII ს.

ყდა: XVIII ს., ზომა: 12×8,5 სმ.

H 2127

ყავისფერი ტყავგადაკრული მუყაოს ოქროტვიფრული ყდა; კარგ მდგომარეობაში; ზედა ფრთაზე ამოტვიფრულია ოვალურ მედალიონში ჩასმული ჯვარცმა, ქვედაზე კი – ოვალურ მედალიონში გამოსახულია ორი ადამიანის ფიგურა მდგომარე პოზაში, ერთ-ერთი მათგანი ნიმბოსანია. კუთხეებში ამოტვიფრულია ქერუბიმები. კაპტალი არ აქვს. ფურცლების ჩამონაჭერი დაჭრელებულია; მცირე ზომის ნიგნი ჩადებულია ფარჩისგან დამზადებულ ბუდეში; ყდა განიცდის ევროპულ გავლენას.

დაუჯდომელი. 1747 წ.

ყდა: XIX ს., ზომა: 5×3,5 სმ.

Q 369

თეთრი ფერის ტყავგადაკრული ოქროტვიფრული ყდა (ხის დაფები ირიბადაა მოთლილი); აშიად მიუყვება მაქმანის მაგვარი ნაზი ირნამენტი. ზედა ფრთის ცენტრში გვხვდება ჯვარცმის სიუჟეტი, ქვედაზე კი – ლვთისშობელი ყმით; ყუაზე რელიეფურია შეკერვის ადგილები, რომელთა შორის ამოტვიფრულია მცირე ზომის მცენარეული ორნამენტის შემცველი რომბისა და კუთხის ტვიფრები (იკითხება განმარტებითი ნარნერა ლათინური ასოებით); აქვს ზოლებიანი ქსოვილის კაპტალი, ფორზაცებად გამოყენებულია XIX ს-ის მარმარილოს ქაღალდი; ნიგნი იკვრება ორი მეტალისთავიანი ტყავის თასმით; კიდეების ჩამონაჭერი ოქროტვიფრულია.

ოთხთავი. 1719 წ.

ყდა: XIX ს-ის II ნახ., ზომა: 14,5×10 სმ.

Q 85

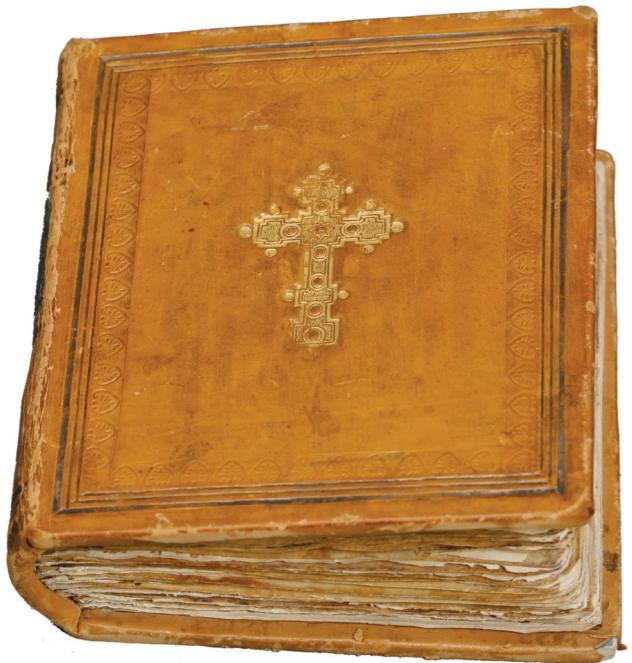

ნითელი ფერის ტყავგადაკრული
ოქროტვიფრული მუყაოს ყდა; ყდის
ზედაპირს კიდეზე მიუყვება ორმაგი
აშია: I. ცენარეული ორნამენტის უწყვეტ
მწკრივს წარმოადგენს, II. მაქმანის
მსგავსს. კუთხეებში გამოყენებულია
დეკორატიული შემავსებელი ტვიფრები,
ცენტრში ამოტვიფრულია განსხივებული
ჯვარი, თავზე გვირგვინით, რომელსაც
აკრავს მცირე ზომის დეკორატიული
ბურთულები. ქვედა ფრთაზე აშიები
იგივეა, ცენტრში გამოსახულია გვირგვინი;
ყუა ამოტვიფრულია; კაპტალი არ გააჩნია;
ფორზაცად გამოყენებულია XIX ს.
ცისფერი სქელი ქაღალდი; ფურცლების
კიდეების ჩამონაჭერი ოქროტვიფრულია.

მექორნინეთა ყურადღება. XVIII ს.

ყდა: XIX ს., ზომა: 16,5x10,7 სმ.

Q 1484

ლია ფერის ოქროტვიფრული ხის ყდა.
ზედა ფრთაზე ამოტვიფრულია ჯვარი,
ქვედაზე – ბარძიმი. ყუაზე გვხვდება
ლათინური ასოებით ამიტვიფრული
განმარტებითი წარწერა.

საგალობელთა კრებული.

ჭილ-ეტრატი. IX ს.

ყდა: XIX ს., ზომა: 12x10 სმ.

H 2123

ხელნაწერი ჩასმულია მუქმწვანე ფერის ოქროტვიფრულ მუყაოს ყდაში; აშიად
მიუყვება დეკორატიული ჯაჭვისებული ორნამენტი, კუთხეებში თითო ყვავილოვან-
მცენარეული აქცენტია, ყუა – ამოტვიფრული; ყუაზე ჩადგმულია წითელი ტყავი,
რომელზეც იკითხება რუსული განმარტებითი წარწერა; აქვს ღრმად ჩამჯდარი
კაპტალი; ფორზაცად გამოყენებულია XIX ს-ის ჭრელი ქაღალდი, ფურცლების
ჩამონაჭერი ოქროტვიფრულია; ხელნაწერი რესტავრირებულია XIX ს-ში; ტიპური
ევროპული ყდა.

წიგნი დევს ტყავგადაკრულ ტვიფრულ მუყაოს ბუდეში; აშიად მიუყვება მაქმანის
მსგავსი ორნამენტი; სადღესასწაულო. XVIII ს.

ყდა: XIX ს., ზომა: 20x15 სმ.

A 1491

ზოგადი პიკლიობრაცია

24. მაჭავარიანი ე. მხედრული დამწერლობის ადრეული ნიმუშები: მრავალთავი, III, თბ., 1973
25. მაჭავარიანი ე. ქართული ანბანის გრაფიკული საფუძვლები, თბ., 1982
26. მაჭავარიანი ე. ქართული ხელნაწერები, თბ., 1970
27. პალეოგრაფიული ძიებანი. კრებული, N1-2, თბ., 1965-1969
28. პატარიძე რ. ქაღალდის დამუშავების საკითხისათვის ფეოდალურ საქართველოში: პალეოგრაფიული ძიებანი, 1, 1965
29. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერები (A კოლექცია), თბ.: ტ. 1 (1), ელ. მეტრეველის რედაქციით – 1973; ტ. 1 (2) ელ. მეტრეველის რედაქციით – 1976; ტ. 1 (3), ელ. მეტრეველის რედაქციით – 1980; ტ. 1 (4) ელ. მეტრეველის რადაქციით – 1985; ტ. 2 (1), ელ. მეტრეველის რედაქციით – 1986; ტ. 2 (2) მ. ქავთარიას რედაქციით – 2003, ტ. 4, კ. კეკელიძის რედაქციით – 1954; ტ. 5 კ. კეკელიძის რედაქციით – 1955
30. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის (II) კოლექცია. თბ., ტ. 1, ილ. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით – 1947; ტ. 2, ილ. აბულაძის რედაქციით – 1946; ტ. 3, კ. კეკელიძის რედაქციით – 1948; ტ. 4, კ. კეკელიძის რედაქციით – 1950, ტ. 5, ა. ბარამიძის რედაქციით – 1949; ტ. 6, ა. ბარამიძის რედაქციით – 1953
31. ფსალმუნი. ახალი შესწორებული გამოცემა მოამზადა ედიშერ ჭელიძემ, თბ., 2002
32. ფსალმუნის ძველი ქართული რედაქციები, X-XIII სს. ხელნაწერების მიხედვით, გამოსცა მზ. შანიძემ, თბ., 1960
33. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. მუზეუმის ახალი (Q) კოლექცია.
34. ილ. აბულაძის რედაქციით, თბ., ტ. 1 – 1957; ტ. 2 – 1958; ტ. 3, მ. ქავთარიას რედაქციით – იბეჭდება
35. საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემია, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, ხელნაწერთა აღწერილობა. თბ., I, კ. კეკელიძის რედაქციით – 1960; II მ. ნიკოლეაშვილის რედაქციით, – 1964
36. სურგულაძე მ. ძველი ქართული პალეოგრაფიული ტერმინები, თბ., 1978
37. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ათონური კოლექცია, ელ. მეტრეველის რედაქციით, I, თბ., 1986
38. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ყოფილი ქართველთა შორის ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადობის (S) კოლექციისა. ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ.: ტ. 1 – 1959; ტ. 2 – 1961; ტ. 3 – 1963; ტ. 4 – 1965, ტ. 5 – 1967; ტ. 6 – 1966; ტ. 7 – 1973
39. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. სინური კოლექცია. ელ. მეტრეველის რედაქციით თბ., ნაკვ. 1 – 1978; ნაკვ. 2 – 1979; ნაკვ. 3 – 1987
40. ქაჯაია ლ. განკვეთილობის ნიშნები ძველ ქართულ ხელნაწერებში: პალეოგრაფიული ძიებანი, 1, 1965
41. ქაჯაია ლ. ადიმის თოხთავის რედაქციის ახლად გამოვლენილი ხანძეტი ფრაგმენტი: გელათის მეცნიერებათა აკადემიის უურნალი, 8, 2003, გვ. 8-18
42. ქაჯაია ლ. ნმ. ქრისტინას ნამების ხანძეტი რედაქცია: გელათის მეცნიერებათა აკადემიის უურნალი, 3, 2006, გვ. 40
43. შანიძე ა., ქართული ხელნაწერები გრაცში. ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, IX, 1929
44. შანიძე ა. რეცენზია გ. ნერეთლის ნაშრომზე „არმაზის ბილინგვა“: „მნათობი“, N 9, თბ., 1949
45. შანიძე ა. უძველესი ქართული ტექსტების აღმოჩენის გამო: ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, 1957, გვ. 235-296
46. შანიძე ა. ხანძეტი მრავალთავი: თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე, VII, 1927, გვ. 98-159
47. შანიძე ა. ჰაემეტი ტექსტები და მათი მნიშვნელობა: თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე, III, 1923, გვ. 354-388
48. შარაშიძე ქრ. ქართული ანბანი მეცხრამეტე საუკუნეებდა: ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფია, თბ., 1941
49. ჩაგუნავა რ. გახტანგ ბაგრატიონის საბუნებისმეტყველო სამეცნიერო მოღვაწეობა (საბუნებისმეტყველო დარგები და ტექნიკა), თბ., 1990
50. ნერეთელი გ. არმაზის ბილინგვა: ენიმების მოამბე, XIII, თბ., 1942.
51. ნერეთელი გ. უძველესი ქართული ნარწერები პალესტინიდან, თბ., 1960
52. ნერეთელი კ. საქართველოში აღმოჩენილი არამეული ნარწერები და მათი ისტორიულ-კულტურული მნიშვნელობა: სემიტოლოგიური და ქართველოლგიური შტუდიები, თბ., 2001
53. ჭუმბურიძე ზ. ქართულ ხელნაწერთა კვალდაკვალ, თბ., 2000
54. სუსკივაძე ი. ქართული საერთო ლიტერატურა, XVI-XVIII საუკუნეები, თბ., 1976
55. ჯავახიშვილი ივ. სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბ., 1947

56. ჯავახიშვილი ივ. ქართული დამწერლობათნცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია: თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. IX, თბ., 1996
57. ჯანაშვილი მ. რა დროს და საიდან შემოიღეს ქართული ანბანი: „ივერია“, 127-128, 1887
58. Birjall J. N. *Khanmati Fragments of the Senoptoc Gospels from Ms. Vind Georg.* 2: Oriens Christianus, B 55, 1977
59. Birjall J. N. *Palimpsest Fragment of a Khanmeti Georgian Version of I Esdras:* Le Museon, LXXXV, 1-2, 1972
60. Blake R. P. *Khanmeti Palimpsest Fragmenter of old Georgian Version of Jeremiah:* The Harvard Theological Review, XXV, N 3, July, 1932
61. Boeder W. *Zur Analyse des altgeorgischen Alphabets:* Zeitsehrift fur Russischunterstehung: Hamburg, 1975
62. Catalogue des manuscrits géorgiens de la Bibliothèque patriarchale grecque à Jérusalem, par R. P. Blake, Revue de l'Orient chrétien, t. III(XXIII) 1922-23, n.3-4; t. IV(XXIV), 1924, n. 1-4; t. V (XXV), 1925-26 n. 1-2
63. Catalogue des manuscrits géorgiens de la Bibliothèque de la laure d'Iviron au Mont Athos, par Blake R. P., Revue de l'Orient chrétien, t. XVIII(XXVIII), 1931-32, n. 3-4; t. IX (XXIX), 1933-34, n. 1-2; t. IX(XXIX), 1933-34, n. 3-4
64. Esbroek M. van, *Les plus anciens Homeliaires géorgiens*, Louvain – la-Neuve, 1975
65. Garitte G. *Catalogue des manuscrits géorgiens Litteraire du Mont Sinaï*, Louvain, 1956
66. Garitte G. *Un index géorgien des lectures évangélique selon l'ancien rite de Jérusalem:* Le Muséon, t. LXXXV, fasc. 3-4, Louvain, 1072
67. Guignard J. *Reliure, Encyclopaedia universalis*, vol. 14, Paris, 1975
68. Monumanta Iberica antiquiora, *Textus chanmeti et haemeti ex inscriptionibus, s. Biblic's et Patribus*, Collegit et in linguam latinam convertit addito Glosario Joseph Molitor, Louvain, 1956
69. Regemorter B. van, *La reliure des manuscrits Grecs*, Scriptorium, vol. 8, 1954
70. Regemorter B. van, *La reliure Byzantine*, Revue Belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art, vol. 36 (1967), Bruxelles, 1969
71. Salia K. *Note sur l'origine et l'age l'alphabet géorgien:* Bedi Kartlisa, 15-16, (N43-44), Paris, 1963
72. *The Old Georgian Palimpsest Codex Vindobonensis georgicus 2*, v. 1, ed. by Jost Gippert, in co-operation Zurab Sarjveladze and Lamara Kadjaia: Monumanta Paleografica Mediaeaevi, s. Iberici-Caucasica, Brepols, 2007
73. Гамкрелидзе Т. Происхождение и типология алфавитной системы письма: Вопросы языкоznания, Москва, №5-6, 1988
74. Джанашвили М. Описание рукописей Тифлисского церковного музея, кн.1, Тифлис, 1908
75. Жордания Ф. Описание рукописей Тифлисского церковного музея, Тифлис, 190
76. Кения Р. Особенности декоративного убранства окладов Евангелий, IV Международный симпозиум по грузинскому искусству. Тбилиси. 1983.
77. Киселева Л. Западно-европейская книга XIV-XV вв., Ленинград, 1985
78. Mapp H.. Описание грузинских рукописей Синайского монастыря, М-Л., 194
79. Самински А. *Местийское евангелие. Лик Грузии на фоне Византии.* Древнерусское искусство. С. Петербург. 2002
80. Самински А. *Оклад лабсакалского евангелия Грузинской константинопольской рукописи второй четверти XII в.* Древнерусское искусство, С. Петербург. 2004.
81. Такаишвили Е. Описание рукописей Общества распространения грамотности среди грузинского населения (I- 1902-1904, II-1906-1912)
82. Цагарели А. Сведения о памятниках грузинской письменности (I – 1886, II – 1889, III – 1894)
83. Церетели Г. *Армазская билинга. Двуязычная надпись, найденная при археологических раскопках в Мцхета-Армази*, Тбилиси, 1941
84. Церетели Г. Армазское письмо и проблема происхождения грузинского алфавита: Эпиграфика Востока, 2, Ленинград, 1948, 3, Ленинград, 1948
85. Цагарели А. Памятники грузинской древности в Святой земле и на Синае: Православный Палестинский Сборник, СПб., 1888
86. Цагарели А. Памятники грузинской древности в Святой земле и на Синае: Православный Палестинский Сборник, СПб., 1888
87. Шанидзе А. Данные греко-пехлевской билингвы из Армази для истории термина *ეზოსმოდღუარი* в древнегрузинском: საქ. მეცნ. აკად. გამზ. მთამბ. N1, 1960.
88. Шварц Е. М., *О Византийском влиянии на русский переплет.* Вспомогательные исторические дисциплины, XXI, Ленинград, 1991.
89. Шмерлинг Р. Художественное оформление грузинской рукописной книги IX-XI вв., Тбилиси, 1976

გთხარსი

ნინასიტყვაობა.....	5
ქართულ ხელნაწერთა შექმნისა და გადანაცვლების რუკა (V-XVII სს.).....	6
ძართული ცერილობითი კულტურის სათავეები.	
დამცერლობის ნარმობობა (ნესტან ჩხილვაძე).....	7
სასულიერო ხელნაწერები	
(ნესტან ჩხილვაძე, ლელა შათირიშვილი).....	13
საერო ხელნაწერები (თამარ აბულაძე).....	91
საწერი გასაღა (ნესტან ჩხილვაძე).....	134
ყდა (მაია კარანაძე)	148
ძირითადი ბიბლიოგრაფია	186

გარეკანის პირველ გვერდზე:

მამუკა თავაქარაშვილი. „ვეფხისტყაოსანი“. 1646 წ.

სილაცია ეროვნული ცენტრი

0193 თბილისი, მერაბ ალექსიძის ქ. 1/3. ტელ.: 995 (22) 36 41 85

www.manuscript.ge info@manuscript.ac.ge

1/3 M. Alexidze str., Tbilisi 0193, Georgia. Tel.: 995 (22) 36 41 85

NATIONAL CENTRE OF MANUSCRIPTS

